

JOURNAL OF TURKISH STUDIES
TÜRKLÜK BİLGİSİ ARAŞTIRMALARI
VOLUME 52
December 2019

Edited by - Yayınlayanlar
Cemal KAFADAR • Gönül A. TEKİN

FESTSCHRIFT IN HONOR OF
ÖZER ERGENÇ
PART II

Guest Editor
Nil TEKGÜL

Editorial Board - Tahrir Heyeti
Cemal KAFADAR • Selim S. KURU • Günay KUT • Gönül A. TEKİN

Consulting Editors - Yardımcı Yazı Kurulu

N. AÇIKGÖZ muğla M. CANPOLAT ankara R. DANKOFF chicago P. FODOR budapest E.
HARMANCI kocaeli C. KAFADAR cambridge, mass M. KALPAKLI ankara C. KURNAZ ankara
A. T. KUT istanbul G. KUT istanbul G. NECİPOĞLU cambridge, mass M. ÖLMEZ istanbul
Z. ÖNLER çanakkale K. RÖHRBORN göttingen W. THACKSTON, Jr. cambridge, mass
Z. TOSKA istanbul E. TRYJARSKI warsaw R. Wittmann İstanbul P. ZIEME berlin

Osmanlı Hanedanı, Kullar ve Korsanlar: Beşiktaş'ın Doğuşu ve İktidar Rekabeti (1534-1557)

Fikret YILMAZ*

Özet:

Bu makale, genel olarak XVI. yüzyıl başlarında küçük bir Boğaziçi köyü olan Beşiktaş'ın şehirleşmesini ve dönüşümünü inceliyor. Makalede şehirleşmenin Akdeniz'deki korsan geleneğine mensup denizciler ile Padişah kapısına bağlı kullar arasındaki rekabetten doğduğunun altı çiziliyor. Bu yüzden makaleye hakim bakış açısı, Barbaros Hayreddin Paşa ve onun leventlerinin etkisini dengelemek için hanedan mensupları ile yönetici elitin yaptığı yatırımların Beşiktaş'ın dönüşümüne sebep olduğu ve iki hizip arasındaki rekabetin şehirleşmenin karakterini belirlediğidir. Bununla birlikte, makale Beşiktaş'ta bahsedilen dönüşümün hangi aşamalardan geçtiğini ve kamusal alanın nasıl ortaya çıktığını açıklamayı da amaçlıyor. Korsan kökenli savaşçı denizcilerin Barbaros Hayreddin Paşa önderliğinde Beşiktaş'a yerleştikten sonra yaklaşık yirmi beş yıl kontrol altında tutmalarının yarattığı sonuçları göstermesi makalenin katkılarından bir diğeridir. Bunlara ilave olarak makale Beşiktaş'ın saltanat merkezi olmasını sağlayan ilk saraylardan birini tespit etmektedir, ki bu sarayın yerinde sonraki asırlarda başka saraylar ve sahil köşklere de inşa edilecek ve en sonunda XIX. yüzyıl ortalarında Dolmabahçe Sarayı ortaya çıkacaktır.

Anahtar kelimeler: Barbaros Hayreddin, Kamusal Alan, Şehirleşme, İktidar Rekabeti, Korsanlar

Abstract:

This article examines the urbanization and transformation of Beşiktaş, a small Bosphorus village, in the early 16th century. The article underlines that urbanization arose from the competition between Ottoman seamen/corsairs (levend) in the Mediterranean and the servants of the Sultan's household. It argues that the operations carried out by the members of the Ottoman dynasty and the ruling elite to balance the influence of Khayreddin Barbarossa and his warriors led to the transformation of Beşiktaş and the competition between the two factions determined the character of this urbanization. Moreover, it aims to explain the stages of the transformation and how the public space emerged. Another argument is that the seamen/corsairs led by Khayreddin Barbarossa controlled Beşiktaş for twenty five years, a period where this competition with the dynasty was at its peak. Finally, the article identifies one of the first palaces that made Beşiktaş the center of the Ottoman reign as a part of this competition, where other palaces and coastal mansions will be built in the following centuries, and finally the Dolmabahce Palace will rise in the mid-19th century.

Keywords: Khayreddin Barbarossa, Public Place, Urbanization, Competition of Power, Corsairs

* Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul. e-posta: fikret.yilmaz@rc.bau.edu.tr ve yilmaz_fikret@hotmail.com

Giriş

XVI. yüzyılı bir dizi değişiklikle karşılayan Beşiktaş, aynı yüzyılın ortalarında geçirdiği şehirleşmeyle birlikte İstanbul'un çevresindeki diğer köylerden hızla farklılaştı.¹ Bu dönüşüm, padişah kapısında yetişmiş kullar ile Osmanlı sistemine sonradan dahil olan korsan kökenli denizciler arasındaki rekabetin sonucuydu. Hiç şüphesiz Beşiktaş'ın şehirleşmesinde başka faktörlerin etkisinden de bahsetmek mümkündür ancak hemen hemen tamamının rolü talidir ve asıl belirleyici olan bu sebeple irtibatlanırlar. Söz konusu rekabet, Beşiktaş'ın korsan kökenli denizcilerin hakimiyetinde kalıp kalmayacağı ekseninde gelişir ve mimarî eserler aracılığıyla yerleşme mekânında da izlenir. Bunlardan biri devrin ünlü denizcisi Barbaros Hayreddin Paşa'nın² 1546'da vefat etmeden önce Arap İskelesi'ndeki Deve Meydanı'nda³ inşa ettirdiği ve bazen saray olarak vasıflandırılan⁴ iki konağı ile medresesi ve türbesinden meydana gelen vakıf sitesidir. Yaygın külliye formlarına göre farklılıkları olan vakıf sitesi ile özellikle türbesi Barbaros'un hatırası ve itibarını temsil ettiğinden dolayı, çok geçmeden adeta yarı kutsal bir kimlik kazanarak Osmanlı denizcilerinin ziyaretgâhına dönüştü. Osmanlı donanmasının her yıl denize açılacağı günlerde gösterişli törenlerle Barbaros'un türbesini ziyaret etmesi emsalsizdir çünkü ne Osmanlı emperyal seremonileri arasında benzeri vardır ne de böyle bir imtiyaz kul kökenli birine tanınmıştır. Beşiktaş bu tören sayesinde imparatorluğun deniz gücünün sergilendiği sahnenin merkezine yerleşti ve İstanbul'un yanı başında Barbaros Hayreddin Paşa'nın adıyla özdeş bir yerleşmeye dönüştü.

Osmanlı hanedanı ve kapıkullarının Beşiktaş'a yönelik ilgisiye, Barbaros'un 1546'da vefat etmesinden sonra ortaya çıktı. Sürecin bu döneminde yükselen binalar sanki Barbaros'un vakıf sitesine karşı mekansal planda verilen cevap gibidir. XVI. yüzyıl ortalarında, rivayete göre Kara Balı veya Kara Abalı ismiyle bilinen bir Bektaşî babasının talebi üzerine Kanunî Sultan Süleyman'ın (1520-1566) küçük bir cami inşaa ettirmesi⁵ ve onun etrafında "Sultan Süleyman Han" adını taşıyan bir mahallenin ortaya çıkması, hanedanın Beşiktaş'a yönelen ilgisinin başlangıcı olarak kabul edilebilir. Bu gelişme ile hemen hemen eş zamanlı olarak 1551 yılında yine aynı padişahın hasekisi Hürrem Sultan'ın Barbaros'un vefatından sonra inşa ettirdiği kervansaray veya han ise hanedanın Beşiktaş sahilindeki ilk yatırımdır. Kervansarayın inşasından kısa bir süre sonra tamamlanan (1555-56) ve Kanunî'nin hem damadı hem de sadrazamı olan Rüstem Paşa'nın⁶ kardeşi Sinan Paşa'nın adını

¹ Beşiktaş'ın köyden kasabaya dönüşümü hakkındaki çalışmanın ilk sonuçlarını 29 Mayıs Üniversitesi tarafından düzenlenen *1. Uluslararası Osmanlı İstanbul'u Sempozyumu*'nda (29-Mayıs/1-Haziran 2013) bildiri olarak sunmuştum. Geçen süre içinde Beşiktaş ve İstinye/Yeniköy kadı sicilleri ile diğer kaynaklar üzerinde devam eden araştırmanın sonuçları, yayınlanmak üzere olan şu makalelerde bulunuyor: 1-) "Havass-ı Kostantiniyye Tarihine Giriş: XVI. Yüzyılda Beşiktaş, Rumeli Hisarı ve İstinye Niyabetleri" ve 2-) "XVI. Yüzyılda Beşiktaş'ın Dönüşümü: Köyden Kasabaya". Bu makalelerde, Beşiktaş'ın 1453-1730 arasındaki yıllarını inceleyen kitabın temel argümanları tartışılmaktadır.

² Şerafettin Turan, "Barbaros Hayreddin Paşa", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (=DİA)*, c. 5, s. 65-67.

³ Arap İskelesi ve Deve Meydanı hemen hemen günümüzdeki Beşiktaş İskelesi, Barbaros Parkı ve otobüs duraklarının bulunduğu meydana tekabül ediyor.

⁴ "Hayreddin Paşa Sarayı demekle ma'rûf sarayın...", İstanbul Kadı Sicilleri 34, Galata Mahkemesi 15 Numaralı Sicil, s. 258, h. 402 [91a-1], Evahir-i Zilhicce 998/2-29 Ekim 1590.

⁵ Howard Crane, *The Garden of the Mosques – Hafız Hüseyin al-Ayvansarayi's Guide to the Muslim Monuments of Ottoman Istanbul*, Brill, Leiden-Boston-Köln 2000, s. 416.

⁶ Muhammet Zahit Atçıl, *State and Government in the Mid-Sixteenth Century Ottoman Empire: The Grand Vizierates of Rüstem Pasha*, Unpublished Phd Thesis, The University of Chicago, Chicago-Illinois 2015. Erhan Afyoncu, "Rüstem Paşa", *DİA*, c. 35, s. 288-290.

taşıyan külliye⁷ ise, Beşiktaş'ı şehir statüsüne kavuşturan şartları sağlamanın yanı sıra kapıkullarını Barbaros'un itibarına ortak eder.

Hanedanın girişimi açısından belirtilenlere ilave edilmesi gereken bir diğer önemli unsur da Beşiktaş sahilinde inşa edilen saraydır. Külliye ile aynı tarihlerde veya ondan kısa bir süre sonra yaptırıldığı anlaşılan saray, önce Mihrümah Sultan ile Rüstem Paşa'nın kızlarının adına izafeten 'Ayşe Sultan Sarayı' olarak tanınıyordu. Daha sonra Ayşe Sultan'ın damadı Cigalazade Sinan Paşa'ya geçtiği anlaşılan sarayın en nihayet I. Ahmet (1603-1617) zamanında doğrudan Osmanlı padişahları tarafından kullanılmaya başlanması sebebiyle hanedanla irtibatı açıktır. Bu yüzden sarayın önemi sadece inşa edildiği dönemde Beşiktaş'ın transformasyonuna katkısından veya Barbaros'un sarayının etkisini gölgelemesinden değil, aynı zamanda Osmanlı saltanatıyla özdeşleşecek muktedir mevkilerden birini işaretlemesinden kaynaklanır. Bu bakımdan uzun dönemde yarattığı etkisi de çok güçlüdür.

Anlaşılabileceği üzere bütün bu yapıların Beşiktaş sahilinde buluşması yaklaşık yirmi beş yıllık bir zaman dilimine yayılır ancak inşaat faaliyetleri sürecin başı ve sonuna yoğunlaşır. 1534-1542 arasındaki ilk dönemde sadece Barbaros Hayreddin Paşa'nın binaları inşa edilir ve bu süre içinde hanedanın herhangi bir girişimi görülmez. Fakat Barbaros'un 1546'da vefat etmesinin üzerinden çok geçmeden 1550 ile 1557 arasında hanedan mensubu veya onunla ilişkili baniler tarafından hızlı bir inşaat hamlesiyle Beşiktaş'ta adeta bir şehir kurulur. Bu yüzden bahsedilen binaların Beşiktaş sahilinde yerleşmesinin sebeplerini açıklamaya çalışırken, Osmanlı yönetici eliti arasındaki *'iktidar rekabetinin şehir mekanına yansımalarını'* değerlendirmeye katmak gereklidir.

Bu dönüşümün göçün yarattığı nüfus artışından, dönemin şartlarından veya Beşiktaş'ın konumundan kaynaklanmış olabileceği gibi ikna kabiliyeti birbirinden çok farklı sebeplerle izahı da önerilebilir. Kuşkusuz bütün bunların bahsedilen dönüşümde az çok payı vardır ancak hepsi söz konusu rekabet bağlamında anlam kazanabilmektedir. Çünkü şehirleşmenin başlangıcını, karakterini ve temposunu belirtilen rekabet tayin ettiği için oynadığı rol diğerlerinden önceliklidir. Eğer çerçevesini çizmeye çalıştığım süreç sadece inşaat faaliyetine indirgenerek incelenirse veya ikincil sebeplerle açıklanırsa, Boğaziçi'ndeki benzer köyler yerine neden Beşiktaş'ın öne çıktığını ve kısa sürede şehirleştiğini layıkıyla anlamak mümkün olmaz.

Beşiktaş Korsan Üssü müydü?

Barbaros Hayreddin Paşa'nın 1534 tarihli görünmekle birlikte daha sonra birkaç kez değiştirildiği anlaşılan vakfiyesinde⁸ belirtildiği üzere iki büyük konak, bir mescit, aşhanesiyle bir medrese ve öldüğünde gömüleceği türbeden meydana gelen vakıf sitesi Beşiktaş'ın dönüşümünde sadece fiziksel açıdan rol oynamadı. Aynı zamanda, Barbaros'un denizciler nezdindeki itibarı ve mitoslaşan kimliğini temsil ettiği için, o günlerde sıradan bir köy olan Beşiktaş'ı Osmanlı donanmasının manevî üssü mertebesine taşıdı. Kendisinden sonra Kaptan Paşa tayin edilenlerin

⁷ Gülru Necipoğlu, *The Age of Sinan-Architectural Culture in the Ottoman Empire*, Reaktion Books, London 2005, s. 418 vd. Filiz Gündüz, "Sinan Paşa Külliyesi", *DİA*, c. 37, s. 232-234.

⁸ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi(=VGMA.), no. 571, s. 183, sıra. 68. Makale boyunca vakfiyeyi belli sınırlar çerçevesinde kullandım. Çünkü, vakfiyede ciddi sorunlar ve çelişkiler bulunuyor. Bunlarla ilgili açıklamalar makalenin sonunda ek olarak verilmiştir.

hil'atlerini onun medfun olduğu makamda törenle giydikleri⁹ bilgisi doğrulanamasa da, Osmanlı donanmasının İstanbul'daki bölümünün her sene denize açılmadan önce Barbaros'un türbesini ziyaret ettiği biliniyor.¹⁰ Gelenekselleşen ve teşrifat kuralına dönüşen¹¹ bu ziyaretlerde, Osmanlı denizcileri Barbaros'un hatırasını yadederek çıkacakları seferde onun manevî desteğinin kendileriyle birlikte olmasını diliyorlardı. Hiç kuşkusuz, manevi karakteri yanında bu törenler her ayrıntısıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun Akdeniz'deki iddialarının dayanağı olan deniz gücünün sahnelenmesine veya sergilenmesine de hizmet ediyordu. Çünkü İstanbul, Üsküdar ve Galata halkı ile birlikte¹² Osmanlı başkentindeki yabancı gözler de bu debdebeli töreni izlerdi. Donanmanın Akdeniz'e çıkacağı gün sadrazamın tersaneye gelişi, devlet erkaniyla birlikte Kapudan Paşa'nın tersanedeki divanhanesinden ayrılarak padişahın huzuruna kabulü, daha sonra gemilerden top ve tüfeklerle merasim atışları yapılarak Beşiktaş'a gidilmesi ve türbenin ziyareti gibi aşamalardan oluşan törenin ilk bölümü mutaktan bir gösteri şeklinde icra edilirdi. Beşiktaş'ta duruma göre bir veya birkaç gün kalınır ve bazen Kaptan Paşa'nın ziyafet verdiği de olurdu. Beşiktaş'tan demir alındığı gün Sarayburnu önünden geçerken yine merasim atışlarıyla Padişah'ı selamlayan gemi korteji Boğaz'dan çıkarak Yedikule önünde yatar ve yolculuktan önceki son ikmallerini yapardı.¹³ Donanmanın bir kısmının yol kontrolü yapmak, haber toplamak ve güvenliği sağlamak veya bazı ihtiyaçların tekmili için daha önce İstanbul'dan ayrıldığı bilindiğinden,¹⁴ törene bütün donanmanın iştirak ettiği sanılmamalıdır. Dolayısıyla katılacak gemi sayısı ve törenlerin ihtişamı o yılki askeri ve siyasi şartlara ya da ihtiyaçlara göre değişebiliyordu demek mümkündür. Ancak Kapudan Paşa, eğer İstanbul'da ise Sadrazam ve diğer devlet erkani bu seremonide hazır bulunurdu.¹⁵

⁹ Seyyid Murâdî, *Gazavât-i Hayreddîn Paşa (MS 2639 Universitätsbibliothek Istanbul) Kommentierte Edition mit Deutsche Zusammenfassung*, (ed. Mustafa Yıldız), Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades am Fachbereich Historisch-Philologische Wissenschaften der Georg-August-Universität zu Göttingen, Göttingen 1991, s. 245.

¹⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, TTK Yayınları, Ankara 1984 (İkinci baskı), s. 437 vd.

¹¹ Selanikî Mustafa Efendi "kanun üzere" diyor; *Selanikî Tarihi*, (Haz. Mehmet İpşirli), c. I, İstanbul 1989, s. 7. Törenlerin her safhasının ayrıntılı bir tarifi ve XVII. yüzyılın son çeyreğine kadar oluşmuş yapısı için: *Osmanlı Devleti'nde Teşrifat ve Törenler-Tevki-i Abdurrahman Paşa Kanunnamesi*, (Haz. Sadık Müfid Bilge), Kitabevi, İstanbul 2011, s. 38-40. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Age.*, s. 437-442.

¹² *Selanikî Tarihi*, c. I, s. 7.

¹³ Donanmanın Kıbrıs Seferi'ne çıkarken de aynı şekilde Yedikule'de yattığı görülür: BOA. A. DVNS. MHM.d., 8, s. 1, h. 1; Yevmü's-sani fi 10 Zi'l-hiccetü's-şerife sene 977 (16 Mayıs 1570), "Bugün donanma gemileri Beşiktaş'tan salub Yedikule'de yatmışlardır". Yedikule'ye gelişleri ve devamı için: Katib Çelebi, *Deniz Savaşları Hakkında Büyüklere Armağan/Tuhfetü'l-Kibar fi Esfari'l-Bihar*, (Haz. Orhan Şaik Gökyay), Kabcacı Yayınevi, İstanbul 2007, s. 177 vd.

¹⁴ Kıbrıs Seferi için tutulan ruznamçe aracılığıyla kimi ayrıntıları öğrenmek mümkündür. Örnek için: BOA. A. DVNS. MHM.d., 8, s. 2, h. 23. Donanmanın seyriyle ilgili kayıtlar, hangi gün hangi limana ulaştıklarını gösteriyor. Buna göre 3 Haziran 1570'de (28 Zi'l-hicce 977) İstanköy'de oldukları ve İstanbul'dan daha önce çıkan gemilerin gelerek katıldığı anlaşılıyor: "Der İstanköy, Mahruse-yi İstanbul'dan Donanma-yı Hümayun'dan mukaddem çıkan yirmi beş pare kadırgalar bunda gelüb dahil oldu". Katılan 25 kadırga Murat Reis'in komutası altındaki filo olmalıdır. İdris Bostan, "Malta Kuşatmasından Tunus'un Fethine", *Türk Denizcilik Tarihi*, c. 1, (Eds. İdris Bostan-Salih Özbaran), Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul 2009, s.192

¹⁵ Törenlerin tasviri için bak: *Selanikî Tarihi*, c. I, s. 5-7, 77-78, 81, 84-86, 139. Neredeyse Osmanlı kronikleri ve vakarıvis tarihlerinin hepsinde törenlerin muhtasar veya detaylı tasviri bulunur. Genel tasvir için ayrıca; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Age.*, s. 437 vd.

Bu törenlerin imparatorluğun deniz gücünün sergilenmesi yanı sıra Barbaros Hayreddin Paşa'nın ismi ve hatırasını diri tutarak süreklilik kazandırdığına da şüphe yoktur. Barbaros'un 2 Şubat 1534'te Kaptan Paşa tayin edilmesinden¹⁶ önce tasvir edilen seremoninin varlığına dair herhangi bir bilgi mevcut değildir. Bu yüzden törenlerin ihdasıyla onun Osmanlı donanmasının başına tayin edilmesi arasında bir irtibat bulunduğu veya ölümünden sonra hatırası etrafında icat edilmiş bir gelenek olabileceği ileri sürülebilir. Hangisi olursa olsun her iki durumda da Barbaros Hayreddin Paşa'nın hatırası ve türbesine tanınan imtiyaz benzersizdir. İstanbul'un fethinden sonra Eyüp Sultan'ın ortaya çıkması ve gerek imparatorluk ideolojisi gerekse saltanat meşruiyeti açısından fonksiyonu veya ifade ettiği anlam çok farklı olduğundan, hiç kuşku yok ki, Barbaros türbesini onunla karşılaştırmak beyhudedir. Fakat, Osmanlı ritüel veya törenlerinin merkezinde sadece padişahların yer aldığı ve Barbaros'un türbesinden başka ordunun herhangi bir sınıfı tarafından sefere çıkarken ziyaret edilen başka bir kült alanı olmadığını düşünürsek, onun manevi hatırasına atfedilen ikonografik değerini emsalsiz olduğu daha iyi anlaşılır. Bu nedenle, Barbaros'un yerleşmek için neden İstanbul'un, Galata'nın veya Tersane-yi Amire'nin bulunduğu Haliç'in çevresindeki bir mevkiyi değil de Beşiktaş'ı seçtiği sorusunun cevabı konumuz açısından önem kazanır.

Bunun sebepleri arasında, o yıllarda Beşiktaş'ta askerî amaçlar etrafında oluşmuş bir kullanım geleneğinin etkisi bulunduğu ileri sürülebilir. İstanbul'un fethi sırasında Osmanlı donanmasından bir grup geminin Beşiktaş önlerinde demirlediği biliniyor. Bu yüzden Beşiktaş'ın İstanbul ve Galata'ya uzak olmayan bir mevkide hem gemilerin demirlemesi için uygun bir yatak yeri olması, hem de akıntı ve rüzgar sisteminden dolayı kolayca demir toplayıp hızlı hareket edebilmeye imkan vermesi gibi doğal sebepler Barbaros'un seçimini etkileyen faktörler arasında değerlendirilebilir. Hele kürekli gemilerin hızı ve manevra kabiliyetleri düşünüldüğünde Boğaz'ın bu özelliği daha çok önem kazanır. Akıntının sağladığı hareket kolaylığına denizcilerin tecrübeyle vâkıf olmalarının geçmişte tahmin edilemeyecek kadar eskidir.¹⁷ Boğaz'ın merkez akıntısının ikiye ayrıldığı ve birinin dönerek Haliç'e girdiği dikkate alınır,¹⁸ sayısı bazen yüze varan savaş gemisinin aynı zamanda liman olarak kullanılan Haliç'te bu akıntıya karşı manevra yaparak dışarı çıkabilmesi uzun ve son derece zahmetli

¹⁶ İdris Bostan, "Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti'nin Kuruluşu (1534)", *Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 38 (İstanbul 2003), s. 66.

¹⁷ Rüzgar (yel) ve akıntılara hakim olmak hayati önem taşıdığından ilk deniz yolculuklarından beri edinilen tecrübe sözlü olarak aktarılmış olmalıdır. Yazılı eserlerde de rastlanır. Mesela bunu tespit etmek için Piri Reis'in yazdıklarına bakmak bile yeterlidir. Çünkü ünlü denizci hem seyir hem de bir limana veya adaya yanaşmanın inceliklerini yel ve akıntı özelliklerine göre açıklayarak tarif eder. Bunlar için kitabının 3,4 ve 5. fasıllarında karşılaşılan malumat öğreticidir; Piri Reis, *Kitab-ı Bahriye*, (Haz. Haydar Alpagut-Fevzi Kurtoğlu), TTK Yayınları, Ankara 2002 (2. Basım), s. XLII. Akdeniz tarihi ve korsanlık hakkındaki çalışmalarıyla dikkat çeken arkadaş ve meslektaşım Emrah Safa Gürkan'a (29 Mayıs Üniversitesi, İstanbul) hem bu konudaki katkısı hem de makaleyi okuyarak değerlendirmesi nedeniyle teşekkür borçluyum.

¹⁸ Bu konuya dikkatimi çeken değerli meslektaşım ve arkadaşım Kahraman Şakul'a (Şehir Üniversitesi, İstanbul) teşekkür ediyorum. Boğaz akıntılarının karakterinin tecrübî olarak bilinmesi ve Piri Reis gibi denizciler tarafından yazıya geçirilmesi yanında ölçüm çalışmalarının başlamasının tarihi de eskidir. Bunun en iyi tanınan örneği L. F. Marsili'nin 1681'de basılan *Osservazioni intorno al Bosforo Tracio overo Canale di Costantinopoli* kitabıdır. Marsili'nin çalışması hakkında son derece öğretici bir araştırma için; Nadia Pınardi (et al.), "Measuring the Sea; Marsili's Oceanographic Cruise (1679-80) and the Roots of Oceanography", *Journal of Physical Oceanography*, vol. 48 (April 2018), pp. 845-860. Boğaz'ın akıntı ve rüzgar sistemi hakkında bir seyyahın gözlemleri için: Antonie Olivier, *18. Yüzyılda Türkiye ve İstanbul*, (Haz. Aloda Kaplan), Kesit Yayınları, İstanbul 2007, s. 71-72; Ayrıca XIX. yüzyıl ortalarında yapılmış bilimsel bir araştırma için: Pierre de Tchihatchef, *İstanbul ve Boğaziçi*, (Çev. Ali Berktaş), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, s. 4. Kitabın yeni bir yayını İş Bankası Kültür Yayınları tarafından bu sene (2019) yapıldı.

bir mesaiyi gerektireceğinden donanmanın bir kısmının Boğaz'ın uygun koylarında demirlemesi anlaşılır bir tercihtir.

Beşiktaş'ın demirlemeye uygun bir yatak olmasının, fetihten sonra bir diğer askerî fonksiyon için de imkan sağladığı anlaşılıyor. Çünkü, Beşiktaş'ın sefer yönüne göre Rumeli ve Anadolu askerlerinin Boğaz'ın karşı yakasına geçirildiği yerlerden biri olarak kullanılmasını mümkün kılıyordu. Bu özelliği de kalıcı oldu ve yerleşme şehirleşip büyüdüktan sonra devam etti.¹⁹ Hatta, II. Bayezit'den (1481-1520) itibaren bazı padişahların Anadolu tarafına yönelik seferler için otağlarını Beşiktaş'ta kurduklarına dair kayıtlar mevcuttur.²⁰ Yine de belirtilen işlevlerinin Beşiktaş'ı köklü bir şekilde değiştirdiğini söylemek zordur. Barbaros'un İstanbul'a geldiği dönemde Beşiktaş Boğaz'ın iki yakası arasında irtibat sağlayan bir geçit noktası olmaktan başka özelliği bulunmayan sıradan bir köydü. Sadece bu işlevini yerine getirmek üzere doğrudan veya dolaylı bazı imkanlara sahip olduğundan bahsedilebilir. Bunlardan biri Deli Birader lakabıyla maruf Mehmet Gazali'nin havuzlu bir hamam, mescid ve dergâhından oluşan mütevazı ama ilginç külliyesiydi demek mümkündür.²¹ Külliyeinin yapımı için hamileri tarafından Gazali'nin Beşiktaş'a bilhassa yönlendirilmesi söz konusu oldu mu bilinmez ama en azından hamamının Boğaz'ı geçişleri sırasında toplanan askerlerin ve demirleyen gemilerin mürettebatının ihtiyaçları için kullanılması ihtimali yok değildir.

Sahildeki mahallenin adının Araplar/Arap/Araplı olması²² ve iskeleyle bitişik alana Deve Meydanı denilmesi de Beşiktaş'ın belirtilen işleviyle alakalı olmalıdır. Çünkü, kendi iradeleriyle yerleşmeleri kesinlikle mümkün olamayacağından, Arap/lar Mahallesi sakinlerinin Beşiktaş sahilindeki meydana özellikle iskân edildiklerinden şüphe duymamak gerekir.²³ Bu nedenle, askerlerin geçişleri için

¹⁹ Eğri Seferi (1594-95) için Anadolu tarafından gelen asker Üsküdar'dan Beşiktaş'a geçirilmişti; *Topçular Katibi Abdülkadir Efendi Tarihi*, c. I, (Haz. Ziya Yılmaz), TTK Yayınları, Ankara 2003, s. 112; Benzer şekilde 1635'te Revan Seferi için gelen Rumeli beyleri ve askerleri Beşiktaş ve Kağıthane'den Üsküdar'a nakledilmişlerdi: *Age.*, c. II, s. 1014-1015. Örnekleri çoğaltmak mümkündür.

²⁰ II. Bayezit'in son anda vazgeçtiği, Memlûklülere karşı çıkacağı seferde otağını Beşiktaş'a kurduğu belirtiliyor. *Anonim Tevarih-i Al-i Osman - F. Giese neşri*, (Haz. Nihat Azamat), Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1992, s. 128; *Anonim Osmanlı Kroniği (1299-1512)*, (Haz. Necdet Öztürk), Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2000, s. 136; Behiştî Ahmed Çelebi, *Tarih-i Behiştî*, c. II, (Haz. Fatma Kaytaç), TTK Yayınları, Ankara 2016, s. 365.

²¹ Bu konuda en başta zikredilmesi gereken çalışma Selim Sırrı Kuru'nun (University of Washington, Seattle) doktora tezidir. Bunun kitap olarak basılacağını duymak sevindirici. Yayın için düzenlediği taslağı kullanmama izin verdiği ve bu makaleyi okuyarak katkıda bulunduğu için Selim S. Kuru'ya teşekkür ederim. Gazali'nin hayatı ve İstanbul yılları için: *Unruly Acts of Desire -Life and Works of the Sixteenth Century Author Mehemmed Gazâlî, a.k.a. Deli Birader, and translation of his Book That Repels Sorrow and Removes Anxiety-A Translation with an Introduction and Annotations*, ss. 10-45; Gazali'nin Mekke'ye gitmesinden sonra oradan yazdığı mektup Beşiktaş ve külliyesi hakkında kıymetli ayrıntılar verir. Günay Kut (Alpay), "Gazali'nin Mekke'den İstanbul'a Yolladığı Mektup ve Ona yazılan Cevaplar", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 21 (1973-1974), ss.223-252. Ayrıca genel bilgi için bak: Orhan Şaik Gökyay, "Deli Birader", *DİA*, c. 9, s. 135-136.

²² Bu isim Osmanlı kaynaklarında Azeb şeklinde de yazılabiliyor veya Arab yazıldığı halde Azeb şeklinde yanlış okunabiliyor. Bu nedenle Azeb İskelesi şeklinde yazıldığına da tesadüf olunabilir ancak doğru değildir.

²³ İstanbul'un fethinden sonra şehrin çevresi Havass-ı Kostantiniyye adı altında doğrudan padişah kapısına bağlı bir bölge olarak organize edilirken çoğunluğu harp esirlerinden oluşan nüfus yerleştirilerek şenlendirilmişti. Ancak, 1473'teki Akkoyunlu seferinden sonra Türkmen grupları da iskan edildi. Araplar'ın bu zümreye mensup olma ihtimalleri var. Havass'ın iskanı hakkında bkz: Ömer Lütfü Barkan, "XV ve XVI'ncı Asırlarda Toprak İşçiliğinin Organizasyonu Şekilleri", *Türkiye'de Toprak Meselesi, Toplu Eserler I*, Gözlem Yayınları, İstanbul 1980, s.582-584; Stefan Yerasimos, "15. Yüzyıl Sonunda Haslar Kazası",

görevlendirildikleri veya Beşiktaş çevresindeki ziraî alanlardan iskeleye mal nakliyle yükümlü tutuldukları ihtimali zayıf değildir. Bu çıkarımı destekleyen benzer uygulamalara imparatorluğun bazı bölgelerinde de rastlanmaktadır. Özellikle Batı Anadolu’da İzmir, Aydın, Saruhan ve Karesi gibi sancaklarda Araplar, Buğurcu Araplar veya Buğurcu taifesi gibi isimlerle anılan devcilerin çeşitli hizmetler için görevlendirildikleri bir organizasyondan haberdarız. Bunun en iyi bilinen örnekleri belirtilen sancaklardaki tuzlalardan tuz nakleden Buğurcu Araplar’dır.²⁴ İstanbul’un çevresinde II. Bayezid Vakfı’na bağlı köyler arasında da Araplar adını taşıyan bir yerleşme olması,²⁵ Buğurcu Araplar örneğinde olduğu üzere nakliye hizmetiyle mükellef tutulan benzer bir grubun Beşiktaş sahiline yerleştirilmiş olabileceği ihtimalini yükseltir. Bu nedenle mahallenin Araplar, meydanın da Deve Meydanı şeklinde isimlendirildiği ileri sürülebilir. Bunu kanıtlamak için mevcut kaynaklar -en azından şimdilik- daha cömert değildir ancak Buğurcu Araplar örneği ile aralarındaki çağrışımın güçlü olduğu bellidir.

Beşiktaş’ta 1550-51 yılında bir kervansaray inşa ettirilmesi de, Araplar Mahallesi’nin iskelede özellikle kurulduğu hakkındaki çıkarımı desteklemektedir. O yıllarda nüfusu birkaç yüzden fazla olmayan bir köyün iskelesinde han veya kervansaray yaptırılmasının²⁶ sebebi başka ne olabilir? Evliya Çelebi sorunun cevabını yıllar önce “...iskele başında ayende ve revende müsafirini meks etmeği için bir karbansaray vardır”²⁷ diyerek vermiş. Kervansarayın Araplar Mahallesi’ne yakın bir yerde yapılması ve Evliya Çelebi’nin açıklaması, XVI. yüzyıldan önce de Beşiktaş iskelesinde asker geçişlerinde konaklama veya nakliye hizmeti için bazı önlemlerin alınmış olması gerektiğini gösterir. Dolayısıyla, Beşiktaş’ın gemi demirlemeye uygunluğu yanı sıra askeri amaçlar için kullanılan bir geçit ve bir bakıma seferlerin başlangıç mevkii olması, Barbaros’un tercihini etkileyerek donanma seferleri

18. *Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp’te Sosyal Yaşam*, (Ed. Tülay Artan), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998, s. 82 vd.

²⁴ Buğurcu Araplar hakkında bkz: Robert Anhagger-Halil İnalçık, *Kanunname-yi Sultani ber Muceb-i Örf-i Osmani*, TTK Yayınları, Ankara 1956, s.30-31; Ömer Lütfü Barkan, *XV ve XVI’ncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukuki ve Malî Esasları I-Kanunlar*, İstanbul 1943, s. 12, 22; Halil İnalçık, “Arab Camel Drivers in the Western Anatolia in the Fifteenth Century”, *Revue d’Histoire Maghrebine*, 10 (1983), ss. 256-270. Feridun M. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, TTK Yayınları, Ankara 1989, s. 139-140; Fikret Yılmaz, *XVI. Yüzyılda Edremit Kazası*, (Ege Üniversitesi, Sosyal Bil. Enst., Basılmamış Doktora Tezi) İzmir 1995, s. 78-79, 206.

²⁵ II. Bayezid Vakfıyesi için: VGMA., no. 2113, s. 195, sıra. 33.

²⁶ VGMA., 608/23, s. 222, sıra. 143. “... Beşiktaş namıyla maruf mevzide kain bir hanın tamamı...”. Vakfiyenin bir kopyasını paylaşma nezaketinden ve makaleyle ilgili değerli katkılarından dolayı arkadaşım ve meslektaşım Tülay Artan’a (Sabancı Üniversitesi, İstanbul) müteşekkirim.

²⁷ Yapının han olarak isimlendirildiği de görülür ancak Evliya Çelebi, muhtemelen ve haklı olarak Beşiktaş’ı İstanbul’un dışında kabul ettiği için kervansaray der; *Seyahatname*, c. I, (Haz: Robert Dankoff-Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı), Yapı ve Kredi Yayınları, İstanbul 2006, s. 222. Evliya’nın kervansarayı Sinan Paşa Külliyesi’nin çarşısı ile karıştırdığı ve aslında böyle bir yapının bulunmadığına dair şüpheler yersizdir; (*Dünden Bugüne Beşiktaş*, Ed. Nuri Akbayar, Beşiktaş Belediye Başkanlığı Yay., İstanbul 1998, s. 18). Çünkü 1546’da arsası bile tespit edilebilmektedir, (Ömer Lütfü Barkan-Ekrem Hakkı Ayverdi, *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri- 953 (1546) Tarihli*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1970, s. 434). Binanın inşa edildiği Hürrem Sultan’ın 1551 tarihli vakfiyesinde de görülüyor; (VGMA., 608/23, s. 222, sıra. 143). Ayrıca Haseki Sultan Vakfı’ndan Ankara’daki camii ve Beşiktaş’taki hanın tamiriyle ilgili 29 Şevval 990/26 Kasım 1582 tarihli ferman bir başka önemli kanıttır (BOA.TSMA.E., 817/4). Üstelik Beşiktaş sicillerinde de rastlanmaktadır, Beşiktaş Şer’iye Sicili (=BŞS.), 28, 56/a, b. 1. “... kasaba-yı Beşiktaş’ta merhum Defterdar İshak Çelebi vakfından olub bir tarafı Mustafa Çavuş ve iki tarafı karbansaray ve bir tarafı tarik-i amm ile mahdud olan dekakin...”. Belge Evail-i Şevval 1016 / 19-28 Ocak 1608 tarihli.

için de hareket noktası kabul edilmesine yol açmış olabilir. Diğer taraftan, aynı gerekçelerle Osmanlı yönetiminin de Barbaros'a Beşiktaş'ı önermiş olabileceğini ayrıca belirtmeye gerek yoktur.

Barbaros Hayreddin Paşa'nın konaklarını ve vakfının diğer unsurlarını Beşiktaş sahilinde yaptırarak orayı mesken tutmasında belirtilen faktörlerin payı vardır ancak sebepler sadece bunlarla sınırlı değildir. İstanbul'dan hiç destek almadan kendi imkanlarıyla Cezayir'i Osmanlı Devleti'ne sunması, Barbaros'un adıyla özdeşlecek bir alan yaratma talebinde bulunmasına yetecek büyüklükte değerli bir hediyeydi. Barbaros ile Osmanlı Devleti arasında kurulan işbirliği veya ittifak Osmanlı kaynaklarında onun ve adamlarının İstanbul'un hizmetine girmesi şeklinde kurgulanmakla birlikte, aslında iki tarafın birbirine duydukları ihtiyacın en yüksek noktasında bir araya geldikleri unutulmamalıdır.²⁸ Ne yazık ki, bu görüşmelerin zabıtları mevcut değildir ancak bizzat devrin padişahı Kanunî Sultan Süleyman'ın (1520-1566) Barbaros'a karşı mültefit bir tutum içinde olduğu gözden kaçırılmayacak kadar belirgindir. Bunun sonuçlarından biri Barbaros'un yerleştiği mevki konusunda gözlenmektedir. Her şeyden önce Barbaros Hayreddin Paşa'nın kurduğu külliye'nin arsası esasen II. Bayezid (1481-1512) vakfına ait olduğundan, binalarını yaptırabilmesi ve kendi adına vakıf kurabilmesi için üst düzeyde bir izin verilmiş olması gereklidir. Aynı şekilde türbesi ile Karagümrük ve Zeyrek'teki hamamlarını Mimarbaşı Sinan'ın inşa ettiğini değerlendirmeye katarsak,²⁹ onun görevlendirilmesi de yine Osmanlı Sarayı'nın yüksek müsaadeleriyle mümkündür. Vakfının önemli gelir kaynaklarından Zeyrek'teki çifte hamamın suyu ve su yolu hakkı da Barbaros'un mülkü olmak üzere bizzat Kanunî Sultan Süleyman tarafından bağışlanmıştı.³⁰ Su hakkı konusundaki sıkı denetimlerden Mimarbaşı Sinan'ın bile kurtulamadığı ve evine usulsüz su hattı çektiği ithamıyla soruşturmaya uğradığı hatırlanırsa,³¹ İstanbul'da su konusunda ne kadar hasis davranıldığını anlamak o ölçüde kolaylaşır. Hal böyleyken Kanunî'nin Barbaros'a böyle bir ihsanda bulunması, Osmanlı yönetici elitinin sadece bazularına kısmet olabilen bir imtiyaz vererek onu kendi kapısından yetişenlerin en ayrıcalıklı olanlarıyla aynı seviyede kabul ettiğini gösterir.

Sultan Süleyman'ın Barbaros Hayreddin Paşa'ya karşı bu denli mültefit olması şaşırtıcı değildir. Çünkü, onun 2 Şubat 1534'te Kaptan-ı Derya tayin edilmesi ve Tersane-i Amire'de yaptığı iyileştirmeler³² yanı sıra sahip olduğu gemileriyle birlikte hemen hemen tüm adamlarının Osmanlı donanmasına katılması, Akdeniz siyaseti açısından dengeleri değiştiren sıra dışı bir gelişmeydi. O zamana kadar Osmanlı donanmasının açık deniz savaşı yapabildiğinden söz etmek neredeyse mümkün değildir. Barbaros ve adamlarının katılmasından önce Osmanlı Devleti'nin derya operasyonlarının karakterine bakıldığında, donanmanın kıyı muhafazası yaptığı, ada veya kale

²⁸ Barbaros ve temsil ettiği Mağrip korsanları ile Osmanlı Devleti arasındaki ittifakın yapısı hakkında: Emrah Safa Gürkan, *Sultanın Korsanları: Osmanlı Akdenizi'nde Gaza, Yağma ve Esaret, 1500-1700*, Kronik Kitap, İstanbul 2018, s. 447 vd.

²⁹ Sai Mustafa Çelebi, *Yapılar Kitabı- Tezkiretü'l-Bünyan ve Tezkiretü'l-Ebniye*, (Haz. Hayati Develi), K Kitaplığı, İstanbul 2003, s. 104; Gülru Necipoğlu, *The Age of Sinan*, s. 416. Heath Lowry, "Lingering Questions Regarding the Lineage, Life & Death of Barbaros Hayreddin Paşa", *Frontiers of the Ottoman Imagination-Studies in Honour of Rhoads Murphey*, (Ed. Marios Hadjianastasis), Brill, Leiden-Boston 2015, s. 185-211.

³⁰ VGMA., no. 571, s. 183, sıra. 68. "...halifetullah-ı fi'l-arz olan padişah-ı âlem penah Sultan Süleyman Han halledallahu mülkehu hazretleri hasbeten-lillâhi taâla müceddeden Asitane-i Aliyye'ye getürdükleri ab-i zülalden bizzat eltaf-ı kerem-i aliyelerinden temlikname-i hümayun ile çifte hamamlarım için bir lüle su ve hakk-ı mecrasıyla temlik ve teslim ben dahi temellük ve tesellüm ahz ve kabz edüb..."

³¹ Ahmed Refik, *Onuncu Asr-ı Hicride İstanbul Hayatı*, (Haz. Abdullah Uysal), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987, s. 41-42.

³² İdris Bostan, "Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti'nin Kuruluşu (1534)", s. 64-66.

fetihlerinde asker ve mühimmat taşıdığı görülür. Halbuki açık denizde bir başka donanma ile savaşmak ve başarılı olmak çok farklı bir askerî harekât kabiliyetidir.³³ Barbaros ve adamları ise, Osmanlı Devleti'nin desteğini almamaları ve imparatorluğun sınırsız imkanlarını kullanmamaları durumunda giderek büyüyen İspanyol tehdidi altında kaldıkları Mağrib'te tutunamayacaklarını görüyorlardı. Bu tehdit onların İstanbul'a yelken açmasına sebep olan faktörlerin içinde en önemlisiydi.³⁴

Diğer taraftan, başta Barbaros olmak üzere korsanlık geleneğine mensup reis ve leventlerin aşına olmadıkları ilişkiler ve kurallarla mümkün merteye az karşılaşacakları Beşiktaş'a yerleşmesi iki taraf açısından da uygun bir çözümdür. Akdeniz'de bazı limanların birbiriyle rakip devletlerin desteklediği korsanların kontrolünde bulunduğunu Barbaros ve reisleri bizzat Cezayir'deki konumlarının ve deneyimlerinin sonucu olarak gayet iyi biliyorlardı. Beşiktaş'ta her türlü denetimden bağımsız ve kendilerine mahsus bir korsan şehri yaratmak istediklerini iddia etmek mümkün değilse bile bağımsızlıklarına düşkün reis ve leventlerin Osmanlı başkentindeki statü yarışı ve protokol kuralları dışında kalmayı tercih etmesi doğaldır. Osmanlı Devleti'ni yönetenlerin de, reislerinden başka hiç bir otoriteye kolayca itaat etmeyen hürriyetlerine düşkün leventlerin sıradan şehirlilerin veya iktidarı paylaşan kulların arasında yaşamasından kaynaklanacak sorunları tahmin edeceklerine şüphe yoktur. Zaten açıklandığı gibi sefere giden silahlı askerlerin bile şehir içine girmesine izin verilmemesi kuralı ortadayken Barbaros ve leventlerinin o günlerde sıradan bir ortakçı köyü olan Beşiktaş'ta kalmalarına iki tarafın da rıza göstereceği bellidir. Bundan dolayı, kendi otoritelerinden başka muktediri olmayan tipik bir korsan yatağına dönüşmemekle birlikte Beşiktaş bir süre boyunca Akdeniz'de yetişmiş pek çok namlı reisin ve leventin kontrolünde kalacaktı. Barbaros ile birlikte veya onu takiben Beşiktaş'ı mesken tutanlar arasında Murat Reis, Cafer Reis, Şaban Reis, İbrahim Reis, Mustafa Reis, Kara Kadı, Memi Reis ve benzerleri gibi çok tanınmış korsan kökenli denizciler bulunduğunu belirtmek fikir vermesi açısından yeterlidir sanıyorum. Bunlar arasında hiçbir mansıba tayin edilmeyenler ve hatta böyle bir beklenti içinde olmayanlar bile vardı. Sadece isimleri belirtilen reisler ile onların maiyetlerine ilave olarak sıradan leventler ve gemi mürettebatının sayısının bile köyün yerleşik nüfusunu aştığı kesindir. Çünkü, XVI. yüzyıl başlarında Beşiktaş'ta meskûn ortakçı kul sayısı yüz civarında olduğundan ve 1550'li yıllara kadar çok değişmediğinden,³⁵ bunun dışında kalan yerleşikleriyle birlikte toplam birkaç yüz kişilik bir nüfustan bahsedebiliriz. Bundan dolayı, aşağıda görüleceği gibi XVI. yüzyıl ortalarında iradî bir müdahaleyle ortaya çıkan şehirleşme sırasında denizcilerin nüfus içindeki ağırlığı dengelenmeye çalışılacaktı.

Diğer taraftan Beşiktaş'ta 1534'ten itibaren Barbaros ve adamlarını denetleyecek veya onların etkinliğini engelleyecek herhangi bir kurum ve görevlinin varlığından da söz edemiyoruz. Çünkü, Beşiktaş bu yıllarda merkezi Eyüp olan Haslar Kazası'na bağlıydı ve İstinye naibinin yönetimi altındaydı. Dolayısıyla hem kaza merkezine hem de naipliğe yakın olmadığından asayişli sağlayacak görevlilerle sık karşılaşıldığını iddia etmek zordur. Çizdiğim tablo 1550'li yıllarla birlikte değişmeye başladı ancak Beşiktaş'ın Osmanlı Devleti'nin normlarıyla yönetilmesi 1557'den sonra mümkün

³³ Osmanlı Devleti bu açığın farkındaydı ve daha önce de Kemal ve Burak Reisler ile bu sorunu çözmek istemişti; İdris Bostan, "Kemal Reis", *DİA*, c.25, s. 226-227.

³⁴ Osmanlı Devleti ve Barbaros'un karşılıklı beklentileri konusunda bkz; Emrah Safa Gürkan, *Age*, s. 453-472.

³⁵ Atatürk Kitaplığı, MC. 077 (Haslar kazası defteri), vrk. 83/b ve 84/a ve BOA. TT. 541, s. 509. Bu verilerin daha önce yapılan değerlendirmeleri için; Ömer Lütfü Barkan, *Türkiye'de Toprak Meselesi, Toplu Eserler I*, Gözlem Yayınları, İstanbul 1980, s. 603'teki tabloda 66 numaralı köy; Stefan Yerasimos, "15. Yüzyıl Sonunda Haslar Kazası", *18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam*, (Ed. Tülay Artan), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998, s. 98'de 68 numaralı köy.

olabildi.³⁶ Bu nedenle, 1534 ile 1557 arasında Beşiktaş, ağırlıklı olarak korsan kökenli denizcilerin kontrolü altında yaşadı. 1557'den sonra varlıkları ve etkinlikleri kayboldu demek yerine Beşiktaş'taki durumun dengelendiğini söylemek daha uygundur. Çünkü korsanlıktan gelenlerin ve diğer denizcilerin karada buldukları zamanlarda yürüttükleri faaliyetlerinden dolayı Beşiktaş'ın hayatında yerlerinin sabit olduğu anlaşılmaktadır.³⁷

Bu sonucu Barbaros'un öngördüğünü ve bir dereceye kadar hazırladığını düşündüren ipuçlarının olması konunun mutlaka dikkate alınması gereken yanlarından bir diğeridir. Hatta bunun karinelerinden bazılarını vakfiyesinden izlemek mümkündür. Her şeyden önce Barbaros'un kurduğu vakfa daha yakından bakıldığında, mütevacı görünmekle birlikte finansal açıdan güçlü olduğu kolayca anlaşılır. Vakıf iki ana gelir kaynağından beslenmektedir. Bunlardan biri yirmi beş bin altın tutarındaki bir meblağın yıllık %10 nisbetindeki faizinden sağlanacak gelirlerdi. Diğer kategoride ise Barbaros'un mülkü olan hamamları, Beşiktaş'takiler ile birlikte saray emsali dört büyük konağı, yahudihanesi, evleri ve başta Galata olmak üzere İstanbul'un çeşitli yerlerindeki onlarca dükkân ile mahzenden sağlanacak kira gelirleri bulunuyordu. Bütün bu gelirlerin sadece küçük bir mescit, on iki hücreli medrese ve türbesinin masraflarını karşılamak için tahsis edildiğini düşünürsek, Barbaros'un vakfettiği hatırı sayılır fona mukabil toplum faydasına adanan miktarın çok cüz'i kaldığı anlaşılır.³⁸ Üstelik vakıf kurulurken mescidin henüz yapılmadığı ve çok büyük ihtimalle Barbaros'un vefatından sonra eklenmiş olmasından ötürü, geriye sadece aşhanesiyle birlikte medresesi kalmaktadır.³⁹ O günlerde ağırlıklı olarak gayrimüslimlerin yaşadığı küçük bir köyde bu medresenin ne kadar rağbet göreceği de meçhuldür. Aşhane ise başlangıçta Barbaros'un ve diğer reislerin leventleri için hizmet vermiş olmalıdır. Anlaşılacağı üzere, medrese dışında kamusal faydaya adanmış bir yatırımı ve tahsisatı bulunmadığından, Paşa'nın sadece türbesinin bakımı için vakıf tesis etmesi çok garip ve tartışmalı olurdu. Bu yüzden, medrese sanki türbenin bulunduğu mevkiyi Barbaros'un ismiyle özdeşleştirecek vakfın kuruluş gerekçesini yaratmak üzere inşa edilmiş gibidir.

Onun Beşiktaş sahiline medrese ve türbeden önce saray emsali iki konak yaptırması da tesadüf değildir. Konaklar hem yakınında başka bina olmamasından dolayı görüntüye hakimiyet sağlıyor hem de Barbaros'un Cezayir'deki iktidarından İstanbul'da dikkate değer bir kayıp yaşamadığını adamlarına kanıtlıyordu. Çünkü, Barbaros'un Cezayir'de de sarayı ile divanı olduğu ve adamlarıyla yaptığı müzakereler için bu divanı kullandığı biliniyor.⁴⁰ En nihayetinde o herhangi bir kapıkulu değildi; Cezayir Sultanı olarak tanınan⁴¹ ve faaliyetlerinden kralların bile haberdar olduğu bilinen, Akdeniz'de kendini kanıtlamış birisiydi. Osmanlı divan katipleri bunu bilmediklerinden değil, onların nezdinde Osmanlı padişahından başka birisi Sultan ünvanına layık görülmeceğinden,

³⁶ En azından belirtilen yıllarda Beşiktaş İstinye'den ayrılarak bağımsız niyabet haline geldi hem de kasaba statüsüne kavuştu. Dolayısıyla yönetim açısından bir mahkeme, muhtesib ve subaşı gibi kurum ve görevlilerin yönetimi altına girdi. Bu konulara makalenin ilerideki sayfalarında yeniden değinilecek.

³⁷ Başlarken birinci dipnotta değindiğim Beşiktaş kitabında bu konu geniş bir şekilde işleniyor. Bu nedenle belirttiklerimi kanıtlamak için sadece bir örnek vermekle yetineceğim. Belge, reislerin Beşiktaş'ta korsanlıkla bağlantılı faaliyetler yürüttüğünü gösteren örneklerden biridir: İngiltere elçisine bir esirin yüz bin akçeye satıldığı belirtilmekle birlikte bunun *fidye* olduğuna şüphe yoktur; BŞS., 28, vrk.44/b, h. 3.

³⁸ VGMA., no. 571, s. 183, sıra. 68.

³⁹ Aynı belge.

⁴⁰ Örnek için bkz. Mustafa Yıldız (ed.), *Gazavât-ı Hayreddin Paşa*, s. 188.

⁴¹ İdris Bostan, "Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti'nin Kuruluşu (1534)", s. 65. Bostan bilgiyi Svato Soucek'ten aktarıyor; "The Rise of Barbarossas in North Africa", *Archivum Ottomanicum*, III (1971), s. 248.

zikretmemeye özen göstererek kayıtlara “Hayreddin Bey, mir-i Mağrib el-meşhur”⁴² şeklinde geçirmeyi tercih etmişlerdi.

Belirtilenlere benzer şekilde türbesinin ziyaretgâha dönüşeceğini de Barbaros’un öngördüğünü düşündüren işaretlerin varlığı değinmeden geçilmeyecek kadar önemlidir. Çünkü, vakfiyesinde “...ölümünden sonra cesedinin yaptırdığı türbeye defnedilmesini ve türbenin çevresine azatlı kullarıyla onların soyundan gelenlerin gömülmesini” şart koşmuştu.⁴³ Türbenin etrafına gömülmesini istediği azatlıları içinde sadece özel hizmeti için çalışanların olmadığı, köle veya esir kökenli leventlerinin de bulunabileceğini unutmamak gerekir. Kapı halkı diyebileceğimiz yakın adamlarının da türbenin etrafında gömülmesini istediği bellidir. Hiç kuşku yok ki, vakfiyede özellikle belirtmemiş olmakla birlikte türbesinin etrafında gömülmesini istedikleri arasında aile fertleri de bulunmaktadır. Zaten başta Barbaros’un eşi, oğlu Hasan Paşa, kethüdası Hacı Hüsrev ve Kapudan Cafer Paşa vefat ettiklerinde türbenin içine veya hemen yakınına gömülecektir. Hatta Hasan Paşa ve Cafer Paşa için türbenin giriş kapısı tarafında daha küçük iki türbe inşa edilmişti.⁴⁴ Bütün bunlar ister istemez merkezinde türbesinin yer aldığı vakıf sitesi aracılığıyla Barbaros’un Beşiktaş sahilinde adeta bir *Pantheon* yaratmak istediğini düşündürüyor. Ancak sarayı ile vakıf sitesinin silüete tek başına hakimiyeti iktidar temsili olarak algılandığından ve Beşiktaş’ın Barbaros ile özdeş bir korsan yerleşmesine dönüşmesi istenmediğinden olsa gerek ki, hanedan ve kapıkulları tarafından onun binalarının görüntüdeki belirleyici etkisini kıracak bir karşılık verilmesi uzun zaman almayacaktı.

Hanedan ve Kulların Cevabı

Aslında Enderun’dan veya padişah kapısından yetişenlerin rekabeti daha Barbaros ve adamlarının İstanbul’a ilk geldiği günlerde ortaya çıkmıştı. Başlangıçta kabul edilebilir sınırlar çerçevesinde ve örtülü bir şekilde iki farklı görgü geleneğinin çatışması gibi dile getiriliyordu. Başkentin muaşeret ve sarayın protokoller kurallarını iktidardan aldıkları payın yansımaları olarak kavrayan kullar ile bu usullerden hem habersiz hem de muhtemelen çok önemsemeyen başına buyruk korsanlar arasındaki rekabetin açıkça izlenebilmesi için bir süre daha geçmesi gerekecekti. Aslında devlet yönetimi açısından saray teşrifatı önemsiz değildi. Makam ve pozisyonlara göre silsilevi bir şekilde itaatın kademelenmesini ifade ettiğinden tasadduru, hiyerarşiyi ve aynı zamanda iktidarın dağılımını resmediyordu. Bizzat Barbaros’un kendisi bile 1533’te İstanbul’a ilk kez geldiğinde, divan günlerinde Padişah’ın huzurunda nasıl davranılacağını veya elinin nasıl öpüleceğini öğrenmek durumunda kalmıştı.⁴⁵ Bu ayrıntının başka bir versiyonunda ise, Sadrazam İbrahim Paşa ile görüşmek üzere Haleb’e doğru yola çıkarken Barbaros’a refakat etmek üzere

⁴² İdris Bostan, “Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti’nin Kuruluşu (1534)”, s. 66, dipnot: 32.

⁴³ Aynı belge.

⁴⁴ Hasan Paşa’nın, Cafer Paşa’nın, Barbaros’un eşinin, Mütevelli Hacı Hüsrev’in mezarları şimdi Barbaros türbesinin içinde. Hasan ve Cafer Paşaların türbelerinin yıkılarak mezarlarının Barbaros türbesinin içine nakli, 1943’te Barbaros Anıtı’nın yapılması sırasındaki çevre düzenlemesinde gerçekleşti. Medresesi ve konakları Osmanlı Devleti’nin sonuna kadar gelemedi. Barbaros’un etkisi XIX. yüzyıl başlarına kadar sönmüş olmalı ki Adolphus Slade, türbesini bulmakta zorlandığını şaşkınlıkla anlatır: Candan Badem, “Amiral Adolphus Slade’in Osmanlı Donanmasındaki Hizmetleri ve Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Gözlemleri”, *Türkiyat Mecmuası*, 21 (2011), s. 118. Ayrıca Barbaros’un hayatı ve türbe hakkındaki verileri değerlendiren yeni bir çalışma için bkz: Heath Lowry, *Agm.*, s. 185-211.

⁴⁵ Seyyid Muradî Reis, *Barbaros Hayreddin Paşa’nın Hatıraları*, (Haz. Osman Erdem), Çamlıca, İstanbul 2015-5. Basım), s. 157.

saraydan tayin edilen görevlinin vazifeleri arasında devlet umuruna dair konuları ona aktarmasından da bahsedilir.⁴⁶ Bu cümle, yol boyunca sadece bürokrasinin işleyişi veya teşrifat gibi konularda değil, aynı zamanda hizipler, iktidar çekişmeleri ve dengeleri hakkında da Barbaros'a malumat verildiğini hissedebilir. İstanbul'da karşılaştığı dışlayıcı tutumun, kapıkullarının nezdinde "ecnebi" olarak görülmesinin, kendisinin asıl hamisi olan ve o sırada Halep'te bulunan İbrahim Paşa'nın yanına gitmek durumunda kalmasının sebeplerini Barbaros bu yolculukta daha iyi kavramış olmalıdır. Çünkü, İstanbul'a gelmesinden itibaren karşılaştığı tutum daha sonra "*bazı münafıkların onun Kapudan-ı Derya atanmasına karşı çıkması ve donanmayı alarak Cezayir'e kaçacağı*"⁴⁷ şeklinde özetlenecekti.⁴⁸ Bu tespitin yersiz olduğu söylenemez çünkü benzer dedi-kodular Barbaros'un ilk seferine çıkmasından sonra da dolaşıma sokulmuştu. 1534 Ağustos'unda Osmanlı Donanması'nın başında denize açılan⁴⁹ Barbaros ve donanma o sene geri dönemedi.⁵⁰ Tunus'ta tutunamayıp Cezayir'e geçmek zorunda kalmalarından dolayı İstanbul'a dönülmemesi üzerine Barbaros gibi bir korsana donanmanın teslim edilmesinin yanlış olduğu hakkındaki şikayetler onun azledilmesini öneren eleştirilere dönüştü.⁵¹ Bunlar epeyce güçlü olmalı ki, Kanunî Sultan Süleyman Barbaros'u İstanbul'a çağırıldı ve saraydan bir kapıcıbaşı padişahın emrini tebliğ için gönderildi. Barbaros bu emre itaat etmekle birlikte, kendisini İstanbul'da bekleyen akıbetin belirsizliğinin farkındaydı. Zaten herhangi bir ulak veya çavuş yerine bir kapıcıbaşı gönderilmesi durumun nazik olduğunu yeterince açıklıyordu. İstanbul'a doğru yola çıkmadan önce fakir fukaraya hayır hasenatta bulunması, adamlarıyla vedalaşması ve helalleşmesi hayatıyla ilgili endişeleri olduğunun göstergeleridir. Barbaros'un adamlarını topladığı büyük divanında onlarla vedalaşırken adeta vasiyet gibi bir ayrılık konuşması yapması, birlikte zabtettikleri ganimet gemileri adamlarına devretmesi ve bir daha gelip gelemeyeceğini bilmediğini belirterek onlara kurulu bir düzen bıraktığını dile getirmesi,⁵² geri dönemeyeceği ihtimali olduğunu düşünmesindedir. Hatta yola çıktığı gemiden Cezayir'e doğru son kez bakarken bu kıyıları bir daha göremeyebileceğini dile getirip ağladığı nakledilir.⁵³ Seyyid Muradî bu sahneyi abartmış olsa bile Barbaros'un hayatından endişe ettiğine şüphe yoktur. Fakat anlatının

⁴⁶ Mustafa Yıldız (ed.), *Gazavât-i Hayreddin Paşa*, s. 202.

⁴⁷ Emrah Safa Gürkan, "Batı Akdeniz'de Osmanlı Korsanlığı ve Gaza Meselesi", *Kebikeç*, 33 (2012), Ankara 2012, s. 179; Aynı konunun daha geniş bir bağlamda ele alınmasıyla ilgili olarak bkz; Aynı yazar, *Sultan'ın Korsanları*, Kronik Kitap, İstanbul 2018, s. 58-59 ve 474 vd.

⁴⁸ Lütü Paşa'nın gözden düştüğü sırada yazdıkları, kırgınlık hisleriyle dolu önemli bir ismin Barbaros'un İstanbul'daki ilk döneminde nasıl algılandığını, üzerinden zaman geçtikten sonra açıklaması bakımından değerli ve önemlidir. Bu değerlendirmelerin olumsuzluğuna şüphe yoktur çünkü çok açık bir dille ifade edilmiştir. Konu daha önce ele alınmıştı. Feridun Emecen, "Kanunî Sultan Süleyman Devri", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, c. X, İstanbul 1989, s. 351, not. 2 ve Emrah Safa Gürkan, *Age.*, s. 474.

⁴⁹ İdris Bostan, "Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti'nin Kuruluşu (1534)", s. 68. İstanbul'dan ayrılma tarihi konusunda Bostan net bir tarih vermiyor ancak 17 Ağustos 1534'te Benzert'te olduğunu yazıyor. Emrah Safa Gürkan Barbaros'un donanma ile İstanbul'dan 1 Ağustos'ta (1534) ayrıldığını 15 Ağustos'ta Benzert'de olduğunu belirtiyor; *Ottoman Corsairs in the Western Mediterranean and Their Places in the Ottoman-Habsburg Rivalry, 1505-1535*, (Unpublished MA thesis, Bilkent University) Ankara 2006, s. 111-112.

⁵⁰ Ayrıntılar için; Emrah Safa Gürkan, *Agt.*, s. 113 vd.

⁵¹ Emrah Safa Gürkan, "Batı Akdeniz'de Osmanlı Korsanlığı ve Gaza Meselesi" s. 179. Mustafa Yıldız (ed.), *Gazavât-i Hayreddin Paşa*, s. 217-218; "...amma anların böyle dimesden maksudları güya hünkar gazaba gelüb 'Ya heman deryada gayri Hayreddin Paşa'dan başka deryanın hakkından gelür adam yok mu?' diyüb de kapudan paşalığı gayrisine vire diyüb anların dertleri ol idi. Niçün ki Hayreddin Paşa gayet padişahın nazarında olmağla erbab-ı nifak hased iderleridi..".

⁵² Mustafa Yıldız (ed.), *Gazavât-i Hayreddin Paşa*, s. 218.

⁵³ *Age.*, s. 218-219.

devamında İstanbul'da padişah tarafından iltifatla karşılandığı belirtilerek Sultan Süleyman'ın tavrında değişiklik olmadığı vurgulanır.⁵⁴ Bu ayrıntı önemlidir çünkü çok geçmeden boğdurulacak olan hamisi Sadrazam İbrahim Paşa'nın (ö. 1536) hakkındaki tartışmaların yükseldiği bir aşamada Kanunî Sultan Süleyman'ın Barbaros'a desteğinin devam edeceğini göstermektedir. Sultanın Barbaros'u himaye edeceği anlaşılacakla birlikte bu desteğin sınırsız olmadığı özetlediğim anlatıdan çıkartılabilir. Aslında bu tür çekişmelerden tam olmasa da büyük ölçüde kurtulması Preveze Savaşı'nı (1538) kazanarak tartışılmaz bir prestij elde etmesinden sonradır. Bunun en güçlü göstergesi vakfiyesinin düzenlenme tarihinin 1534 yılı görünmesine rağmen aslında vakfının kuruluş işlemlerinin 1542'den sonragereçleşmesidir.⁵⁵

Her ne kadar Osmanlı Devleti'nin Akdeniz'in güçlü oyuncuları arasına girmesi ve Mağrib'i imparatorluğa kazandırması Barbaros ve adamlarının eseri olsa da, eski bir korsanın Beşiktaş'ı Kuzey Afrika'daki üslerinin bir benzerine dönüştürmesine izin verilmesi beklenemezdi. Hele onun vefatından sonra rekabetin daha açık müdahaleler ile devam etmeyeceğinin garantisi yoktu ve nitekim bu girişimi görmek için çok beklemek gerekmedi. Rüstem Paşa'nın temsil ettiği İstanbul'da yetişmiş kulların korsanlıktan veya derya beyliğinden gelen reislerin öne çıkmasına rızası olmadığı, Barbaros'un vefatından sonra onun başarılı adamlarından birisinin değil de Sokollu Mehmet Paşa'nın Kapudan tayin edilmesinden bellidir.⁵⁶ Aynı uygulama Sokollu'dan sonra da devam etti ve Trablusgarp Seferi'nde Turgut Reis gibi tanınmış bir denizcinin üzerine donanma ile hiçbir ilgisi olmayan Rüstem Paşa'nın kardeşi Sinan Paşa tayin edildi. Anlaşılacağı üzere, korsanlıktan gelen denizcilerin Kapudan Paşa tayin edilmeleri söz konusu olduğunda, birkaç istisna dışında, onların üzerine kapıdan yetişmiş birisinin veya bir vezirin serdar tayin edilmesi bahsedilen rekabetin bir gereği idi.⁵⁷ Trablusgarp Seferi'nde Sinan Paşa'nın Turgut Reis'in kendisine yeterince saygılı davranmadığı gibi şikayetleri,⁵⁸ genellikle kabul gördüğü üzere sadece onun çocukça sızlanmalarını yansıtmaz. Çünkü, iki tarafın karşılıklı tutumlarını veya beklentilerini açıkladığı gibi sürtüşmenin asıl sebeplerini gözden kaçırmak için de işlevlidir. Ancak, Rüstem Paşa'nın Barbaros'un vakfının akarı arasındaki çifte hamama el koymak istemesinin veya oğlu Hasan Paşa'yı⁵⁹ Cezayir-i Garb Beylerbeyliği'nden azletmesinin anlamı muğlak değildir.⁶⁰ Onun bu girişimleri rekabetin etkilerinin Barbaros'un ismi veya hatırasına kadar değilsen de ailesine, maddi mirasına ve adamlarına kadar

⁵⁴ *Age.*, s. 219. Hatta, ya Seyyid Muradî Reis veya yazdığı kitabın müstensihleri, Barbaros İstanbul'a döndüğü gün Padişah'ın Cuma namazını Süleymaniye'de kıldığını belirtirler. Ancak buna ihtimal yoktur çünkü Süleymaniye Camii, Barbaros'un 1546'da vefat etmesinden sonra inşa edildi. Muhtemelen Cuma namazı ve Süleymaniye motifleri onların buluşmasını daha anlamlı ve hayırlı göstermek için metne sonradan eklenmiş olmalı. Bir diğer ihtimal ise, babası Yavuz Sultan Selim (1512-1520) adına inşa ettirdiği ve 1527'de tamamlanan caminin kastediliyor olabileceğidir. Çünkü o da Kanunî tarafından yaptırılmıştır fakat daha sonra 1557'de Süleymaniye'yi inşa ettirdiğinden dolayı Gazavatname'nin müstensihleri metindeki Selimiye Camii'ni Süleymaniye şeklinde değiştirmiş olabilirler.

⁵⁵ Makalenin sonundaki Ek: I

⁵⁶ Emrah Sefa Gürkan, *Sultan'ın Korsanları*, s. 475. Muhammet Zahit Atçıl, *Agt.*, s. 86-87.

⁵⁷ Bu uygulamadan şikayet edilmekle birlikte süreklilik gösterir. Kara paşalarının derya seferlerine tayin edilmesi ile ilgili 1701'e kadar devam tartışmalar hakkında: Emrah Sefa Gürkan, *Age.*, s. 477. Ayrıca; İdris Bostan, "Mezemorta Hüseyin Paşa ve 1701 Tarihli Bahriye Kanunnamesi", *Türk Denizcilik Tarihi*, c. 1, (Eds. İdris Bostan-Salih Özbaran), Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul 2009, s. 281 vd.

⁵⁸ Emrah Sefa Gürkan, *Sultanın Korsanları*, s. 476.

⁵⁹ Hasan Paşa hakkında bkz: Aldo Gallotta, "Hasan Paşa", *DİA*, c. 16, s. 334-335.

⁶⁰ *Age.*, s. 476-477. Turgut Reis ile Sinan Paşa arasındaki çekişmeler ile Rüstem'in bu sıradaki yaklaşım ve uygulamaları için özellikle, s. 475-477.

ulaştığını gösterir. Rüstem Paşa'nın korsanlıktan yetişen denizcilerle çalışmak istemediği⁶¹ ve onlardan birisini Osmanlı donanmasının başında görmeye tahammülü olmadığı açıktı. Bu konuda kendi açısından haklı olmadığını söylemek de mümkün değildir. Çünkü, payeleri beylerbeyi olmakla birlikte Kaptan-ı Deryalar Gelibolu'dan itibaren tüm Ege adalarını ve Cezayir-i Garp ile eyalete bağlı diğer sancakları yönettiğinden çok geniş bir alana hükmediyorlardı. Hele eyaletteki sancaklara Kapudan Paşa'nın kendi adamlarını tayin ettirmesi durumunda ulaşacakları gücün büyüklüğü, merkezin kontrolsüz bırakmayı göze alamayacağı boyutlardaydı. Kaptan-ı Deryalar hem böyle bir iktidara sahip olduğundan, hem de çok geniş ve stratejik bir alanı kontrol ettiğinden dolayı padişah ile ilişkisinde de diğer beylerbeylerine göre daha geniş yetkilere sahipti.⁶² Donanma ve Tersane-yi Amire ile ilgili konularda dava dinlemenin yanı sıra yazışma yapma hakkı da bulunuyordu. Hele bir de vezaretle tayin edilmeleri ihtimalinin söz konusu olabileceğini düşünmek, kapıkullarının uykusunu kaçırmaya yeteceğinden kendi çıkarları açısından korsan reislerin engellenmesi elzemdir. Rüstem veya kul kökenli diğer sadrazamların bu büyüklükte bir güç ve yetkiye sahip bir pozisyonu yakın adamlarına tevcih ettirmek istemesi veya kapıkullarının hakkı olduğunu düşünmesi kendileri açısından doğaldır.

Açıklamalardan da anlaşılacağı üzere rekabetin sadece belirtilen çerçeveye sınırlı kalması beklenemezdi. İki tarafın da Osmanlı rejimi veya sistemine alternatif bir siyasî programı söz konusu olmadığından politik rekabetten bahsedilemeyeceği ortadadır ancak iktidardan ne ölçüde pay alacakları etrafında çekiştikleri unutulmamalıdır. Rekabetin bu karakteri onların kendilerini mümkün olduğunca tehlikesiz ve kabul edilmiş araçlarla ifade etmelerini gerektiriyordu. Bu yüzden, aralarındaki rekabet mimarî aracılığıyla Beşiktaş'ın ve Boğaz'ın silüetine yansdı. Yukarıda değinildiği gibi Barbaros Hayreddin Paşa 1546'da vefat ettikten beş yıl sonra Haseki Hürrem tarafından Beşiktaş'ta bir kervansaray inşa ettirildi. Kervansarayın inşa sebebinin sadece bahsettiğim rekabet olduğunu iddia etmiyorum. Fakat, bu inşaatın hanedan mensuplarının diğer yatırımlarına kapı açmak gibi bir başka sonuç doğurduğunu da gözden kaçırmamak gerekiyor. Üstelik kervansaray anı bir karar ve aceleyle yaptırılmış olabilir çünkü otuz sene bile geçmeden tamire muhtaç hale geldiği ve bunun için yüksek bir meblağ gerektiği bildirilmişti.⁶³ Aynı zaman diliminde Kanunî Sultan Süleyman'ın (1520-1566) küçük bir cami inşaa ettirmesi⁶⁴ ve o dönemde Beşiktaş'ta onun adını taşıyan bir mahallenin ortaya çıkması ile kervansarayın yapımı birlikte düşünüldüğünde Beşiktaş'taki dönüşümü hanedanın başlattığı iddiası güçlenmektedir. Dolayısıyla Beşiktaş'ta Kanunî ile hasekisi Hürrem'in girişimlerinin hem Barbaros'un ölümünden sonra başlamasını hem de Sinan Paşa Külliyesi'nin yapımından kısa süre öncesine denk gelmesini tesadüfle açıklamak ikna edici değildir. Kanunî Sultan Süleyman ve onun nezdinde talebi reddedilmeyecekler arasında ilk sırada yer alan Hürrem Sultan'ın girişimlerinin, Barbaros ve yoldaşlarının Beşiktaş sahilindeki yurtlarının etrafında yükselecek diğer binaların yolunu açması bakımından da işlevli olduğu değerlendirmesine mevcut göstergelerin ekseriyeti imkan veriyor. En azından Barbaros'un binalarının inşa edilmesinden sonra Topkapı Sarayı'ndan Boğaz'a doğru bakan gözlerin Beşiktaş'taki saray emsali konaklara takılması kuvvetle muhtemeldir. Bütün bu açıklamalar, o yıllarda icraatlarına sık rastlanan Hürrem Sultan, kızı Mihrümah ve damadı Rüstem Paşa ittifakıyla Beşiktaş'ta da karşılaşılabileceğini ihtar etmektedir. Onların ve mütteliklerinin Beşiktaş'ın donanmanın manevî üssü haline geldiğini görmemesi ve hatta Barbaros'un türbesinin bir *Pantheon*'a dönüşmesi ihtimalini fark etmemesi

⁶¹ Muhammet Zahit Atçıl, Agt., s. 87.

⁶² İdris Bostan, "Kapudan Paşa", *DİA*, c. 24, s. 354-355. Salih Özbaran, "Kapudan Pasha", *Eİ2*, IV, s. 571-572.

⁶³ BOA.TSMA.E., 817/4. 29 Şevval 990/26 Kasım 1582.

⁶⁴ Howard Crane, *The Garden of the Mosques*, s. 416.

düşünülemez. Hele Barbaros'un vefatından sonra! Bu konuda somut bilgi yok ama cenazenin kaldırılması sırasında adamlarının nasıl davrandığını, üzüntülerini dışa vurma biçimlerini ve daha sonra türbeyi ziyaretlerin yaratacağı etkiyi az çok tahmin etmek mümkündür. Sonuçta Barbaros'un cenazesinin kimsenin katılmadığı bir gariban gibi kaldırılmadığı muhakkaktır. Zaten çok geçmeden, tabiri caizse Hürrem Sultan'ın kervansarayının daha sıvası kurumadan damat Rüstem Paşa'nın kardeşi Sinan Paşa adına Barbaros'un binalarının hemen yakınında büyük bir külliyenin yükselmeye başlaması ve bütün bu gelişmelerin birbirini takip etmesi yeterince açıklayıcıdır.

Sinan Paşa'nın Aralık 1554'te ölmesi⁶⁵ üzerine o sırada mazül olmasına rağmen hala çok güçlü olan ağabeyi Rüstem Paşa'nın tamamlattığı cami, medrese, hamam, çarşı, bir zaviye ve eklerinden meydana gelen büyük külliyenin⁶⁶ yeri tesadüfen seçilmemişti. Külliyenin oturacağı arsanın bir kısmında daha önce yapılmış olan Deli Birader lakabıyla maruf Mehmet Gazali'nin⁶⁷ külliyesi vardı. Gazali'nin binalarının inşa edilmesinin üzerinden çok geçmemiş olması bir yana, mütevellisi ile anlaşarak istibdal edilmesinden doğan ilave masraf da üstlenilmişti.⁶⁸ Sadece bu bile külliyenin Barbaros'un türbesiyle neredeyse duvar duvara olmasının özellikle istendiğine delalet eder. Çünkü o sırada tamamen boş olan Beşiktaş ve çevresinde bu masrafa gerek kalmadan arsa bulmak işten bile değildi. Bu tercihte Rüstem Paşa'nın şeytanî zekâsının etkisinden ve yer tahsisi için gerekli izinlerin sağlanmasındaki katkısından bahsetmek, kariyeri boyunca sergilediği faaliyetler düşünüldüğünde isabetsiz değildir. Hatta, külliye tamamen Rüstem'in eseridir demek yanlış değildir. Çünkü, kardeşi Sinan'ın Kaptan-ı Derya görevinde bulunmuş olmasını meşrulaştırıcı bir faktör olarak kullanarak Barbaros'un türbesinin bitişiğinde onun adına inşa edilmesini sağlamıştır. Zaten Sinan Paşa'nın ölümünden yaklaşık yedi ay önce Haziran 1554'te kardeşinin vakfıyla ilgili her türlü karar hakkını Rüstem Paşa devralmıştı.⁶⁹ Diğer taraftan bahsettiğim inşai faaliyet çok büyük olduğundan ve adeta şehir kurmak anlamına geldiğinden padişahın izniyle realize edilebileceğini değerlendirme dışında tutmamak gerekir. Çünkü, şehirlerin merkezini teşkil eden bu tür külliyelerin izin veya emirle gerçekleştirildiği biliniyor.⁷⁰ Ayrıca, Kanunî Sultan Süleyman'ın bitmesini dört gözle beklediği Süleymaniye inşaatı 1550-57 arasında devam ederken araya Sinan Paşa Külliyesi'nin sokulması onun müsaadesi olmadan gerçekleşemezdi. Bu yüzden izin vermesi yüksek ihtimaldir ancak Rüstem'in bu müsaadeyi kendi tasavvuruna göre kullandığını ve Osmanlı yönetici eliti arasına dışarıdan giren korsan kökenli denizcilere yönelik rekabetin etkisi altında uyguladığını söylemek daha doğru bir yorum olacaktır. Onun her adımdan haberdar olduğundan şüpheye gerek yoktur çünkü bütün

⁶⁵ *“..hayrat sahibi vâkıf 962 senesi Muharrem ayının sonlarında (15-24 Aralık 1554) Cenab-ı Hakkın davetine icabet ederek bu alemde göçtükten sonra..”*, VGMA., 2113, s. 268, sıra: 49.

⁶⁶ Külliye hakkında: Gülru Necipoğlu, *The Age of Sinan*, s. 418-421.

⁶⁷ Selim Sırrı Kuru, *Age*, ss. 10-45; Ayrıca; Orhan Şaik Gökyay, “Deli Birader”, *DİA*, c. 9, s. 135-136. Gülru Necipoğlu, *The Age of Sinan*, s. 419

⁶⁸ Gülru Necipoğlu, *The Age of Sinan*, s. 419 ve s. 562 appendix 2.

⁶⁹ VGMA., 2113, s. 268, sıra: 49; *“...ve işbu vakıflarının vasiyet umurunu, istibdal ve tağyirini, şartlarının tayinini, tertibini yeni hayrat müesseseleri bina olunmasını, sabık ve lahık vakıflarının tescil ve idaresine nezareti Vezir Rüstem Paşa 'ya tefviz eyledi..”*. Karşılaştır; VGMA., 2148, no.8.

⁷⁰ İzin verilmiş ve sürecin devam ettiği bir örnek için: BOA. KK., 132, vrk.10. Haziran 1598. *“Çerkeş kadısına hüküm ki kuzat ve ayan-ı vilayet südde-i saadetime mahzar gönderüb kaza-yı Çerkeş tarik-i amm olub kasaba ve han olmamağla mürur iden ebna-yı sebil fakirlerinin ehl ü iyalleri üzerine konub ahali-i vilayet müteellim olmağın hafta bazarı olan mahal kasaba olmak münasibdür deyü ahali-i vilayet iltimasları ile mevzi-i mezburda Mehmed ağa[ya] Medine-i Münevvere 'ye vakf olmak üzere han ve dekakin ve hamam ve cami-i şerif bina etmek için hüküm-i şerif verilüb ayan-ı vilayetden darende Hacı Rıdvan nam kimesne(yi) vekil tayin eyleyüb ol dahi emr-i şerif mucibince iki han ve bazı dekakin bina idüb mağazalar dahi bina etmek üzere...”*

işlemleri yürüten kadro Rüstem'in adamlarından meydana gelmektedir. Külliye'nin hamamının ve bazı dükkanların Barbaros'un konaklarından birinin hemen dibine yapılması, caminin cemaatini arttırmak için yeni bir mahalle kurulması,⁷¹ külliye'nin etrafındaki meyhanelerin kaldırılması⁷² gibi işlemleri yürüten ve külliye inşaatıyla ilgili diğer sorunları çözen Keyvan kethüda Rüstem'in adamıdır. Rüstem, Keyvan kethüdaya çok güveniyor olmalı ki, hem kardeşi Sinan'ın hem de kendi vakıflarına mütevellî tayin etmekte sakınca görmemişti. Sinan Paşa Vakfı'nın nazırı bizzat Rüstem Paşa'nın kendisi olduğundan, kardeşinin serveti de tamamen onun kontrolü altındaydı. Hatta Sinan Paşa'nın ölümünden sonra Meryem adında küçük bir kızı kalmış ve vasisi olan Seyyid Mahmut bu çocuğun haklarının dahi verilmediğini iddia etmişti.⁷³ Sinan Paşa'nın küçük kızının haklarını vermemekle itham edilen mütevellî Keyvan kethüda görünmekle birlikte, onun Rüstem Paşa'dan habersiz böyle bir tasarrufta bulunmasına imkân yoktur. Zaten Keyvan kethüda yapılan murafaada işlerin Rüstem Paşa'nın direktifleriyle yürütüldüğünü beyan etmişti.⁷⁴ Bu marifetli adamın Rüstem Paşa'nın ölümünden (1561) sonra da belirtilen görevleri uzun süre elinde tuttuğunu, geçirdiği bir diğer soruşturma vesilesiyle öğreniyoruz. Keyvan, bu kez Rüstem Paşa vakfının tamirat bedellerini fazla göstererek gelirlerini suistimal ettiği iddiasıyla 11 Mart 1580 tarihinde tekrar soruşturmaya uğramıştı. Konunun incelenmesi için Mimar Sinan görevlendirilerek tamirat bedellerinin tahmin edilmesi ve Keyvan kethüdanın beyanında belirttiği harcama miktarıyla karşılaştırılarak vakfın muhasebesinin görülmesi istenmişti.⁷⁵ Aktardığım malumatın derlendiği vesikalar Sinan Paşa Külliyesi'nin Rüstem'in insiyatifıyla vücut bulduğuna ve aynı şekilde sürekliliğinin de onun operasyonel becerisinden kaynaklandığına şüphe bırakmıyor.

Rüstem Paşa, böylelikle, dikkate değer hiçbir başarısı bulunmayan ve kariyerini de kendisine borçlu olan kardeşi Sinan Paşa'yı, özellikle korsanlıktan gelmiş denizciler için itibarı kutsallık derecesindeki Barbaros Hayreddin Paşa ile özdeşleşen mekâna iştirikmiş oluyordu.⁷⁶ Eğer bu külliye hiç yapılmamış veya en azından şimdiki yerinde inşa edilmemiş olsaydı, büyük ihtimalle Sinan Paşa ölümünden sonra hatırlanmayacaktı bile! Bu nedenle, Sinan Paşa Külliyesi'nin Barbaros'un türbesinin hemen yakınına konumlandırılması, devlet kapısında yetişmiş ümeranın korsanlıktan veya derya beyliğinden gelen ünlü reislerle rekabetinin mekâna ve mimariye yansımalarının tatminkar bir örneğidir. Camisi, hamamı, elliden fazla dükkân ile odası, medresesi ve diğer unsurlarıyla külliye ortaya çıktıktan sonra yaklaşık yirmi senedir Beşiktaş'ın silüetine egemen olan ve saray denilerek

⁷¹ Yeniköy Şer'îye Sicilleri(=YŞS.), 2, s. 31, b.1. Belge 9-18 Temmuz 1556 tarihli.

⁷² YŞS., 2, s. 52, h.2; YŞS., 2, s. 53, b. 1 ve 2; YŞS., 2, s. 55, b. 1. Belgelerin hepsi evail-i Muharrem 964 (4/13 Kasım 1556) tarihlidir. Bu belgelerin bazıları daha sonra Beşiktaş niyabeti faaliyete geçince oranın defterlerine de göçürülerek kayıt edilmiştir: BŞS., 2, vrk. 2/b, b.2 (Evasıt-ı Rebiü'l-ahir 963/22 Şubat-3 Mart 1556); BŞS., 2, vrk. 21/a, b.1 (Evail-i Safer 963/16-25 Aralık 1555); BŞS., 2, vrk. 21/a, b. 2 (Evail-i Muharrem 964 - 4/13 Kasım 1556); BŞS., 2, vrk. 79/b, b.4 (11 Cumade'l-ula 968 - 28 Ocak 1561). Beşiktaş sicillerindeki kayıtları daha önce yayınlanmış bir makalede kullandığım için bağlamının anlaşılması bakımından bkz: "Boş Vaktiniz Var mı? Veya 16. Yüzyılda Şarap Eğlence ve Suç", *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, sayı 1 (İstanbul 2005), s. 28 ve 34.

⁷³ VGMA., 2113, s. 268, sıra: 49. Ayrıca benim yakında yayınlanacak olan "XVI. Yüzyılda Beşiktaş'ın Dönüşümü: Köyden Kasabaya" başlıklı makalemde bu konu geniş bir şekilde değerlendiriliyor.

⁷⁴ Aynı belge. "...Ben de bu şartlar dairesinde müşaru'n-ileyhin emr-i âlileri gereğince bu evkafın mesalihini idareye başladım (...) bunları onun emri ile yaptım..." (Vakıfla ilgili murafaanın Arapça hüccetinin çevirisinden)

⁷⁵ BOA. A.DVNS.MHM.d., 39, s. 249, h. 488.

⁷⁶ Gülru Necipoğlu, *Age*, s. 416-418.

vasıflandırılan⁷⁷ Barbaros Hayreddin Paşa'nın konaklarının görüntüdeki hakimiyetini gölgelediğine şüphe yoktur. Öte yandan donanmanın sefere çıkacağı zaman artık sadece Barbaros'un türbesi ziyaret edilmiyor, tören mekanının unsurları arasına dahil olduğundan Sinan Paşa Camii'nde de namaz kılınıyordu.⁷⁸ Böylelikle, en yetersiz ve başarısız Kaptan-ı Deryalar arasında yer bulması kesin olan Sinan Paşa'nın adı Barbaros gibi bütün Akdeniz'in tanıdığı saygın bir denizcinin ismiyle yan yana getirilmekle kalmıyor, aynı zamanda kapıkulları Barbaros'un itibarını simgeleyen mekâna ortak oluyordu.

Külliyenin tamamlanma aşamasında mescidiyle beraber bir mahalle kurulması ise Beşiktaş'ta yürütülen sürecin dikkat çekici aşamalarından bir diğeridir. Bu maksatla, II. Bayezid (1481-1512) vakfından kiralanan bağ yerinden müteveli Keyvan kethüda tarafından ev yapmak şartıyla yılda sadece dört akçe kira karşılığında birer dönüm arsa dağıtıldı. Çoğunluğu 1556 yılında gerçekleşen kiralama işlemleri 1558 yılı başlarına kadar devam etti. Arsa verilenlerin baba isimlerinden dolayı köle kökenli oldukları anlaşıldığından, kurulan mahallede iskan edilenlerin çoğunluğunun Rüstem Paşa ile Sinan Paşa'nın azatlılarından ve hür kökenli adamlarından meydana geldiği söylenebilir. Verilen hüccetlerde mahallenin Sinan Paşa Camii'nin cemaatini arttırmak için kurulduğu belirtiliyor.⁷⁹ Müslüman nüfusun azlığı sebebiyle cemaatin yetersiz olduğuna şüphe yoktur ancak kurulan mahalleye yerleştirilenlerin korsan denizcilerin sayısını belli ölçüde dengeleyerek Beşiktaş'taki ağırlıklarını azaltmaya hizmet edeceği de açıktır. Üstelik bu mahallede oturanlar arasında Rüstem Paşa'nın azatlılarından veya adamlarından birilerinin bulunması kuvvetle muhtemel olduğundan, Beşiktaş'ın yönetiminde onlarla sık sık karşılaşılacağına da habercisidir.

Yeni kurulan ile birlikte Beşiktaş'ın mahalle sayısı arttı. XVI. yüzyıl ortalarında bazen köy olarak adlandırılan ancak daha sonra mahalle olarak kabul edilen Maçka ile birlikte Beşiktaş'ta beş mahalle olduğu sicillerden tespit edilebiliyor. Bunların en eskisi Sinan Paşa Camii'nin yanındaki eski köydü. Bugün de köyiçi olarak adlandırılan bu mahallede aslında daha çok gayrimüslim ortakçı kullar yaşıyordu fakat külliye yapılışından sonra Müslümanlar da ikamet etmeye başlamıştı. Eski köy bu değişikliklerle Cami-i Kebir veya Sinan Paşa adıyla mahalleye dönüştü. Diğerleri ise, Ekmekçibaşı ve Araplar mahalleleriydi. Belirtilenlere XVI. yüzyıl ortalarında Sultan Süleyman Han ve Yahya Efendi mahallerinin de eklenmesiyle toplam sayı yediye ulaştı. Bunlardan merkeze uzak ve aslında köy olan Maçka ile birlikte Köyiçi (Sinan Paşa), Araplar ve Ekmekçibaşı şehirleşme sürecinden önce varolan mahallelerdi. Bu durumda üzerinde durduğumuz rekabet başladıktan sonra hızla üç mahalle daha oluştuğu anlaşılmaktadır.⁸⁰ Bu üç mahalleden birinin Sinan Paşa Camii'nin cemaatini artırma niyetiyle vakıf tarafından kurulduğunu ve arkasında Rüstem Paşa'nın olduğunu biliyoruz. Diğer bir mahalle de aynı süreçte Kanunî Sultan Süleyman tarafından kurulmuş veya en azından onun adıyla bilinen küçük bir cami etrafında oluşmuştu. Caminin şimdiki Taşlık Parkı'nda olduğu belirtildiğine göre⁸¹ mahallenin de o civarda bulunduğu anlaşılıyor. Tam adı 'Sultan Süleyman Han Mahallesi' idi ancak Sultan Süleyman veya Süleymaniye isimleriyle de tanınıyordu. Bu mahallenin tam simetrisinde Ortaköy yönünde oluşan Yahya Efendi Mahallesi ise Kanunî Sultan Süleyman'ın sütkardeşi olduğu söylenen Müderris Yahya Efendi'nin evi ve dergâhının çevresinde oluşmuştu. Bu

⁷⁷ "Hayreddin Paşa Sarayı demekle ma'rûf sarayın... ", İstanbul Kadı Sicilleri 34, Galata Mahkemesi 15 Numaralı Sicil, s. 258, h. 402 [91a-1], Evahir-i Zilhicce 998/2-29 Ekim 1590.

⁷⁸ *Selanikî Tarihi*, c. I, s. 78, 81.

⁷⁹ Örnek için bkz; YŞS., 2, s. 31, b.1. Bu konuda otuza yakın işlem yapıldığı görülüyor.

⁸⁰ XVI. yüzyılın sonlarına kadar belirtilenlere Kılıç Ali Paşa Sarayı ve Cihannüma mahalleleri de ilave olacaktır.

⁸¹ Howard Crane, *The Garden of the Mosques*, s. 416.

durumda Beşiktaş iki tarafından Kanunî Sultan Süleyman ve onun hayattaki en eski yakınının⁸² adını taşıyan mahallelerce sınırlandırılmıştı. Sahil yönünde ise Sinan Paşa Külliyesi ve Kanunî'nin hasekisi Hürrem'in kervansarayı yerleşmişti. Tarif ettiğim dağılımın Barbaros Hayreddin'in türbesi ve külliyesini kuşatan bir görünüm arzettiğini ayrıca belirtmeye gerek yoktur sanıyorum. Diğer taraftan, gerek Süleymaniye gerek Yahya Efendi mahallelerinin oluşmasında ve gerekse yapılan binaların hepsinin inşasında hanedan mensuplarının veya hanedanla yakın bağı olanların dahil olduğu da ortadadır.

Sinan Paşa Külliyesi'nin tamamlanmasıyla Beşiktaş artık bir Cuma Camisine, çarşıya⁸³ ve Barbaros'unki ile birlikte iki medreseye sahip olmuştu. Bu süre içinde mahalle örgütlenmesi de gerçekleştiğinden şehir statüsü kazanması için yeterli şartları sağlamış oluyordu.⁸⁴ Bu şartlar altında Beşiktaş'ta Pazar kurulmasını isteyen bir ferman gelmesi⁸⁵ ve böylece şehir özelliklerine sahip kasaba statüsüne kavuşması şaşırtıcı değildir. Çok kısa süre sonra da 1557-58'de niyabet merkezi oldu ve bir naib tayin edildi.⁸⁶ Hatta Beşiktaş niyabet mahkemesi Sinan Paşa Külliyesi'nden kiralanan bir odada hizmet verdiğinden, pek çok kadıya bile kısmet olmayacak şekilde naibinin ofisi vardı. Uzun yıllar Beşiktaş mahkemesinin günlük yarım akçe olan kirası para taşışlarına rağmen arttırılmamış ve nihayet 23 Ocak 1613'te bir akçeye çıkartılmıştı ki, her iki durumda da çok ucuzdur.⁸⁷ Beşiktaş mahkemesine külliye yer verilmesi bahsedilen rekabetin doğrudan bir unsuru olmayabilir. Fakat, olguyu çok zorlamadan düşünürsek Beşiktaş niyabetinin ihdas edilmesinin kasabada düzeni tesis etmeye ve denizcilerin başına buyruk tutumlarının denetlenmesine matuf olmadığı da söylenemez.

Sürecin bu aşaması geçilirken 26 Nisan/6 Mayıs 1561'de, II. Bayezid Vakfı'na ait ziraate elverişli topraklar ile bağ ve bahçelerde evler yapılmak suretiyle mülke dönüştürüldüğü gerekçesiyle, hem belirtilen arazide hem de Sarıyer'e kadar bütün kıyılarda bina yapılması yasaklandı.⁸⁸ İlk bakışta

⁸² Heath W. Lowry, "From Trabzon to İstanbul: The Relationship between Süleyman the Lawgiver & his Foster Brother (Süt Karındaşı) Yahya Efendi", *Osmanlı Araştırmaları*, X (İstanbul 1990), ss. 39-48. Yahya Efendi hakkında genel bilgi için bak: Haşim Şahin, "Yahya Efendi, Beşiktaşlı", *DİA*, c. 43, ss. 243-244. Yahya Efendi vefat ettiğinde II. Selim (1566-1574) tarafından türbesi Mimar Sinan'a yaptırıldı.

⁸³ İmaratların şehirleşme açısından işlevi için klasikleşen bir çalışmaya bakılabilir; Ömer Lütfi Barkan, "Şehirlerin Teşekkül ve İnkişafı Bakımından Osmanlı İmparatorluğunda İmarat Sitelerinin Kuruluş ve İşleyiş Tarzına Ait Araştırmalar", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, XXIII/1-2 (1963), s. 239 vd.

⁸⁴ Küçük kasabaların şehir niteliği ve fenomenleri hakkında: Suraiya Faroqi, "The Anatolian Town and its Place within the Administrative Structure of the Ottoman State (1500-1590)", *Byzantinische Forschungen*, XVI (Amsterdam 1990), ss. 209-243.

⁸⁵ BŞS., 2, vrk. 20/b, b. 1 (Evail-i Safer 96316-25 Aralık 1555 tarihinde)

⁸⁶ Beşiktaş'ın ilk sicili birkaç sayfalık bir parça defterdir. Defterin başında (vrk.1/a) hüccetlerin kenarında farklı bir kaligrafi ile yazılan notta 960/1552-53 tarihi görülmekle birlikte açık ve net bir tarih kaydı yoktur. Ancak ikinci defterin hem 966(1558-59) tarihinden başlaması hem de numara verilmemiş kapak sayfasındaki bir kaydın Evail-i Şaban 965/19-29 Mayıs 1558 tarihini taşıması bugün elimizde sadece birkaç sayfası bulunan ilk defterin 965/1557-1558 yılına ait olması gerektiğini gösteriyor. Bu çıkarımı İstinye sicillerinde bulunan Beşiktaş ile ilgili son kaydın (YŞS., 3, s. 86, b. 4.) 17/26 Temmuz 1558/evail-i Şevval 965 tarihli olması da destekler çünkü bu kayıttan sonra Beşiktaş ile ilgili kayıtlar kendi sicillerine sebt edilmiştir.

⁸⁷ BŞS., 31, vrk. 69/a, b. 2.

⁸⁸ YŞS., 4, s. 54, h. 2. Ayrıca şu fetva belirtilen konuda açıklayıcıdır. "Şehirler içinde olan yerler mülktür. Sahibi, bey'e ve hibeye ve vakfa kadirdir. Fert ölücek cem'i vereseye intikal eder. Miri arz, karyeler etrafında olan ziraat olunur yerlerdir ki, sahipleri kulluğunu çekip behresini verirler. Bey'e ve hibeye ve vakfa kadir değillerdir. Fert

yaşarın gerekçesi vakfın çıkarlarını gözetmek şeklinde anlaşılmalı müsaait olmakla birlikte Karadeniz çıkışına kadar bütün Boğaz kıyısında arsa talebinin yükseldiğine de işaret etmektedir. Çünkü İstanbul ve çevresi göç almaya başlamıştı. Ancak söz konusu yasakta talipelerin kimler veya toplumun hangi kesimlerinden olduğu açıklanmadığından dolayı bir belirsizlik vardır. Genel olarak göçle gelen nüfusu, Barbaros ile birlikte ve onu takiben gelen korsan kökenli denizcileri veya tam tersine Sinan Paşa Camii'nin cemaatini arttırmak için vakfa ait bağ yerinde mahalle kurulması ihtimallerinin hepsini kastettiği iddia edilebilir. Bu belirsizliği iki yıl sonra 5-15 Mart 1563 tarihini taşıyan bir başka ferman ortadan kaldıracak ve kimlerin ev yapma hakkına sahip olduğu veya olmadığı açık bir dille belirtilecektir: "...*bade'l-yevm ve taht-ı kazanda vaki olan yalılarda kapum kullarından ve sipahiden ve kadimi İstanbullu olanlardan maada ya Rumeli'nden veya Anadolu'dan ehl-i islamdan ve kefereden kimesne yeniden yer alub evler ihdas etmiş buluna sonra özrün makbul olunmaz...*"⁸⁹

Görüldüğü üzere sadece kapıkulu, sipahi ve kadimi İstanbullu olanlara ev yapma hakkı tanındığından, bunlardan hiç birisine dahil olmayan korsan kökenli denizcilerin durumu belirsiz kalıyordu. Fermanın hedefi doğrudan doğruya onlar değilmiş gibi görünse bile yazıldığı şekliyle uygulanması durumunda ev yapması yasaklananlar arasında olacaktı. Daha sonraki işlemlerden anlaşıldığına göre bu yasak tam olarak uygulanmadı ancak 1560'lı yıllardan itibaren Boğaz kıyısı daha sıkı bir şekilde kontrol edilmeye başlandı. En basit ve sıradan arsa davaları için Hassa Mimarlar Ocağı'ndan görevlendirmeler yapılması ve hatta bizzat Başmimar Sinan'ın ilgilendiği davalara tesadüf edilmesi kontrol işlemlerinin ciddiyetine delalet eder.⁹⁰ Boğaz kıyısı artık hanedanın sıkı tarassutu altındaydı. Zaten uzun zaman geçmeden 1580 yılında Beşiktaş ve İstinye niyabetleri yani Fındıklı'dan itibaren Karadeniz çıkışına kadar Boğaz'ın Rumeli yakasının tamamı Haslar Kazası'ndan ayrılarak Galata Kazası'na bağlandı.⁹¹ Bu idari değişikliğin de bölgenin bir bütün olarak yönetilmesi ve alınan tedbirlerin etkinliğini arttırmak amacıyla yapıldığı anlaşılıyor.

Beşiktaş'ta Saraylar Yarışı

Hanedanın girişimleri ne Sinan Paşa Külliyesi ile ne kurulan mahallelerle ve ne de idari önlemlerle sınırlı kaldı. Barbaros'un sahildeki konaklarıyla yarışırcaasına onların yakınında bir de saray yaptırıldı. Saray Mihrümah Sultan ile Rüstem Paşa'nın kızları Ayşe Sultan'ın adıyla anılmaktadır.⁹² Bu saraydan önce Barbaros'un konakları dışında hanedan mensuplarının Beşiktaş'ta herhangi bir saray, kasr veya yalı köşkü yaptırdığına dair somut bir kanıt bulunmuyor. Fakat

oldukda oğulları kalsa tasarruf ederler ve illa sipahisi tapuya verirler." M. Ertuğrul Düzdağ, *Şeyhülislam Ebussuud Efendinin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1983, s. 167.

⁸⁹ BŞS., 3, vrk. 53/b, h.1.

⁹⁰ Örnekler için: BŞS., 2, vrk. 54/b, b.2. Belge 18 Ramazan 967/12 Haziran 1560 tarihli; BŞS., 3, vrk. 63/b, b.3 devamı vrk. 64/a, b.1'de. Tarihi Evahir-i Rebiü'l-ahir sene 971(7/16 Aralık 1563); BŞS., 4, vrk. 24/a, b.2(Evail-i Safer 972/8-17 Eylül 1564)

⁹¹ Bu değişiklik ile ilgili ilk kayıt; YŞS., 11, 103/a, b.1, "*Mahruse-yi Galata'ya tabi' İstinye nahiyesinde ...*". Belge evasıt-ı Cemazie'l-evvel 988/23 Haziran-3-Temmuz 1580 tarihli. Beşiktaş ile ilgili ilk kayıt da Ocak 1580 tarihli. BŞS., 13, vrk. 40/a, b. 4; BŞS., 13, vrk. 42/a, b. 4, "*Mahmiyye-i Galata müzafatından kasaba-yı Beşiktaş sakinlerinden...*" Evail-i Zilhicce sene 987; İstinye hakkında; BŞS., 13, vrk. 56/a, b.1, "*.. Mahmiyye-yi Galata tevabiünden İstinye nam karye civarı dahilinde..*"

⁹² BŞS., 13, vrk. 20/b, b. 1. Ayşe Sultan ile ilgili bazı malumat torunu Sultanzade Mehmet Paşa vesilesiyle şu makalede bulunabilir; Feridun Emecen, "Üsküdar'ın Azizi'nde Bir Osmanlı Sadriazamı Sultanzade Mehmet Paşa", *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VIII, Bildiriler c. II*, (Eds. Coşkun Yılmaz-Cengiz Tomar-Uğur Demir), İstanbul 2015, s. 13-23.

çoğunlukla olduğu gibi bu konuda da teyit edilemeyen rivayetler eksik değildir.⁹³ Rivayetlerin dışında, mevcut verilere göre şimdiki Dolmabahçe Sarayı ile hemen hemen aynı mevkide varlığı kanıtlanabilir ilk saray olarak Ayşe Sultan Sarayı'nı kabul edebiliriz. Sarayın 1579 yılından önce yapıldığı anlaşılma⁹⁴ birlikte inşa tarihi tam olarak tespit edilemiyor. Emin olunamayan başka bir konu ise, sarayın Ayşe Sultan'a babası Rüstem Paşa'dan intikal edip etmediğidir. Kuşkusuz Ayşe Sultan'ın kendisinin inşa ettirmiş olması da mümkündür. Fakat, Rüstem Paşa'nın XVI. yüzyıl ortasında Üsküdar Ayazma'da da bir saray yaptırdığı ve sonra Ayşe Sultan'a intikal ettiği bilindiğinden, Beşiktaş Sarayı'nın da babası tarafından inşaa ettirilip aynı şekilde yine kızına geçmiş olabileceği ihtimali yok değildir.

Şimdiki kullanıma göre Ayşe Sultan Sarayı'nın bulunduğu yer yaklaşık olarak Dolmabahçe Sarayı'nın oturduğu alanın Beşiktaş Meydanı tarafında olmalıdır. Bu tespit Ayşe Sultan Sarayı'nın hemen yakınındaki mescidin konumundan hareketle teyit edilebilmektedir. Mescidin banisi olan Tekerlek lakabıyla maruf Mustafa Efendi ile Ayşe Sultan arasında sarayın yolu konusunda 1579 yılında bir anlaşmazlık çıktığına göre⁹⁵ iki binanın birbirine yakın olması gerekir. Zaten mescidin Ayşe Sultan Sarayı ile Barbaros Hayreddin Paşa'nın vakıf sitesi arasında bulunan Araplar Mahallesi'nin sahilinde inşa edildiği ve günümüzde Dolmabahçe Sarayı'nın Beşiktaş Meydanı tarafındaki ihata duvarına çok yakın bir noktada bulunduğu İstanbul'un ölçekli olarak çizilen ilk haritasında da görülebilmektedir.⁹⁶ Mescit ile yol sorunu yaşanması, sarayın sıkışık bir dokunun olduğu bu noktada inşaa için tıpkı Sinan Paşa Külliyesi'nin yeri konusundaki gibi ısrar edildiğini gösterir. Bu nedenle, Barbaros'un konaklarının görüntüdeki hakimiyetini azaltmak için sarayın arsası veya inşaa edileceği yer konusunda da bilinçli bir tercih yapıldığı söylenebilir.

Beşiktaş'taki külliye ve sarayın yerlerine bakıldığında, Üsküdar'da 1548'de tamamlanan Mihrümah Sultan Camii'nin tam karşısında konumlandığı görülür. Beşiktaş Sinan Paşa Külliyesi ile Üsküdar Mihrümah Külliyesi'nin konumları Boğaz'ın iki yanındaki görüntüye hakim olma isteğine

⁹³ Bu rivayetlerin biri, daha II. Bayezid (1481-1512) zamanından beri Beşiktaş'ta bir paşanın yalıının olduğunu söyler; (Evlîya Çelebi, *Seyahatname*, c. I, s. 221). Aynı şekilde Kanunî Sultan Süleyman'ın (1520-1566) ismi de Beşiktaş'ta saray yaptıran padişahlar arasında sayılır; (*Dünden Bugüne Beşiktaş*, s. 17). Benzer bir rivayet, aynı mevkide bu kabil sahilsarayların en erken tarihli olanlarından havuzlu bir kasrın II. Selim (1566-1574) tarafından yaptırıldığından bahseder; (Evlîya Çelebi, *Seyahatname*, c. I, s. 221). Bu konuda ayrıca bkz; Çelik Gülersoy, "Dolmabahçe Sarayı", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. 3, T.C. Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayını, İstanbul 1994, s. 90. Bu rivayetleri değerlendirecek olursak, Beşiktaş'ın berzah işlevinden söz ederken değindiğim II. Bayezid'in otağını kurduğu yerde bazı hizmet binalarının veya küçük bir kasrın inşa edilmiş olması makul görünmektedir. Aynı şekilde Kanunî Sultan Süleyman'ın buraya bir saray, kasr veya köşk yaptırmış olabileceği de ileri sürülebilir çünkü Beşiktaş'a karşı ilgisi olduğu biliniyor. Küçük bir cami yaptırdığına değinmiş ve bir de adını taşıyan mahallesi olduğunu belirtmişim. Beşiktaş'a zaman zaman uğradığı, gezintiler yaptığı ve bazen sütkardeşi Yahya Efendi'yi ziyaret ettiğine dair menkıbevi malumattan da haberdarız; (Heath W. Lowry, "From Trabzon to İstanbul: The Relationship between Süleyman the Lawgiver & his Foster Brother (Süt Karındaşı) Yahya Efendi"). Ancak bu ihtimalleri kanıtlayacak bir veri veya belge bulunmadığından şimdilik rivayet kabul etmekten başka bir seçenek bulunmuyor.

⁹⁴ BŞS., 13, vrk. 20/b, b. 1-2. Belgeler Evâil-i Şaban 987/23 Eylül-2 Ekim 1579 tarihli

⁹⁵ BŞS., 13, vrk. 20/b, b. 1-2. Belgeler Evâil-i Şaban 987/23 Eylül-2 Ekim 1579 tarihli. Değindiğim yol davası hem ilginç hem de önemlidir fakat makalenin akışını tamamen değiştirdiği için özel olarak başka bir makalede ele alınacaktır.

⁹⁶ J. B. Chevalier'nin 1786'da o günkü kartografya bilgi ve yöntemlerine göre çizdiği harita için: Ayşe Yetişkin Kubilay, *Maps of İstanbul/İstanbul Haritaları, 1422-1922*, Denizler Kitabevi, İstanbul 2010, s. 118-119.

tercümanlık eder gibidir. Rüstem Paşa'nın 1553-1555 yılları arasında, yani Beşiktaş'taki Sinan Paşa Külliyesi'nin inşası devam ederken aynı tarihlerde Üsküdar Salacak'ta yaptırdığı sarayını da⁹⁷ değerlendirmeye kattığımızda ortaya dikkat çekici bir görüntü çıkar. Buna göre, Salacak'taki saray Topkapı Sarayı Hümayunu ile konuşurken, Beşiktaş ve Üsküdar meydanlarındaki karşılıklı külliyeler ile Ayşe Sultan Sarayı bu kompozisyonu tamamlıyor ve Sarayburnu ile Boğaz girişindeki muktedir mevkiler birbirine eklenmiş oluyordu. Zaten Beşiktaş'taki Ayşe Sultan Sarayı'nın doğrudan doğruya padişahların ikamet ettiği saraylardan birine dönüşmesi için çok beklemek gerekmeyecekti.

Ayşe Sultan'ın Beşiktaş'taki sarayını ne sıklıkla kullandığını tespit etmek mümkün değil ancak en azından 1576'dan sonra Üsküdar'daki sarayını tercih ettiğini söyleyebiliriz. Çünkü 1576 yılının Ekim ayında kızını Cigalazade Sinan Paşa ile evlendirdiğinde sarayı düğün hediyesi olarak vermiş olma ihtimali yok değildir.⁹⁸ Bu çıkarımın dayanaklarından biri de Ayşe Sultan'ın kızıyla evlendikten bir müddet sonra sarayın Cigalazade'nin adıyla anılmaya başlamasıdır.⁹⁹ Bunun sebebinin Cigalazade'nin Ayşe Sultan Sarayı'nı yenilemesi ve bazı ekler yaparak büyütmesi olduğunu sanıyorum. Çünkü, XVII. yüzyıl başlarında “..merhum Cıgal-zade Vezir Sinan Paşa bina etdikleri saray ve köşkler[den]..” söz ediliyor.¹⁰⁰ Yapılan bu açıklamanın devamında Cigalazade'nin inşa ettirdiği söylenen sarayın yakınında bulunan ve yukarıda değinilen Tekerlek Mustafa Mescidi'nin camiye çevrildiği bilgisi verildiğinden,¹⁰¹ Ayşe Sultan Sarayı'nın Cigalazade'nin adıyla anılan yapı ile aynı yerde olduğuna şüphe yoktur. Dolayısıyla Ayşe Sultan Sarayı Cigalazade tarafından ya yıktırılıp ilavelerle tekrar yaptırılmış veya tevsiyen yenilenmiş olmalıdır. Bu irtibattan dolayı sarayın bulunduğu mevki Dolmabahçe diye tanınmaya başlamadan önce Beşiktaş Bahçesi olarak bilinmekle birlikte Cigalazade'nin ismiyle de anıldığına ve bazen kayıtlara böyle geçtiğine rastlanmaktadır.¹⁰²

Cigalazade'nin 1606 yılı Şubatı'nda ölmesinin üzerinden çok geçmeden hem Beşiktaş ve hem de sarayın kaderi köklü bir şekilde değişti. 17 Ağustos 1614 tarihinde I. Ahmet (1603-1617) çok beğendiği sarayı, köşklarini ve iskelelerini tamir ettirmekle yetinmeyip sahilde bir de dolgu çalışması başlattı. Arap İskelesi'nden Dolmabahçe koyuna kadar uzanan alan sarayın hasbahçesi ve cirit meydanı olacak şekilde düzenlendi. Ayas Paşa bahçelerine kadar uzanan kıyı dolduruldu ve yollar deniz kenarına alındığı için eski yollar bu devasa hasbahçeye dahil edildi.¹⁰³ Barbaros'un konakları tarafında ise onun vakıf sitesi ile saray arasında kalan Tekerlek Mustafa Efendi Mescidi'ne minber eklenerek camiye çevrildi ve sarayın camisi gibi kullanılmaya başlandı.¹⁰⁴ Böylece saray doğrudan Osmanlı Hanedanı'na geçti ve yazlık saray özelliği kazandı. Bu zamandan itibaren 1856'da şimdiki Dolmabahçe Sarayı

⁹⁷ Murat Yıldız, “Mekan-Yapı Bağlamında Ayazma Mıntıkasının Tarihi Serüveni”, *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VII, 1352'den Bugüne Şehir*, (2-4 Kasım 2012), c. I, (Ed. Süleyman Faruk Göncüoğlu), Üsküdar Belediyesi, İstanbul 2012, s. 156-157.

⁹⁸ Düğün yapıldığı sırada hala sağ olan Mihrümah Sultan tarafından torunu ile kocasına değerli hediyeler yanı sıra otuz bin Venedik altını verilmişti: Levent Kaya Ocakaçan, “Cigalazade Yusuf Sinan Pasha (c. 1545-1606)” *Mediterranea - ricerche storiche*, n.34(Agosto 2015), p. 329.

⁹⁹ *Topçular Katibi Abdülkadir Efendi Tarihi*, c. I, s. 625.

¹⁰⁰ Göst. Yer.

¹⁰¹ *Topçular Katibi Abdülkadir Efendi Tarihi*, c. I, s. 625-626.

¹⁰² “*Mahmiye-i Galata müzâfâtından kasaba-i Beşiktaş'da vâki' Çağalzâde bahçesi demekle ma'rûf hadîka-i sultânî'*”, İstanbul Kadı Sicilleri 40, Galata Mahkemesi 90, s. 97, h. 71 [10(2)b-1], 27 Şaban 1073/6 Nisan 1663.

¹⁰³ Göst. Yer. Evliya Çelebi belirtilen dolgunun Sultan II. Osman (1618-1622) zamanında yapıldığını belirtir; *Seyahatname*, c. I, s. 221.

¹⁰⁴ *Topçular Katibi Abdülkadir Efendi Tarihi*, c. I, s. 626. Ayvansaraylı Hüseyin Efendi bu operasyonun ayrıntılarını verir fakat belirtilen değişikliğin sehven III. Ahmet (1703-1730) zamanında gerçekleştiğini söyler; *Hadikatü'l-cevami*, c. 2, s. 94 vd.

yapılana kadar aynı yerde defalarca hem yenilenen hem de yeniden inşa edilen saraylar¹⁰⁵ Osmanlı padişahları tarafından düzenli olarak kullanıldı.

Osmanlı Padişahları'nın Beşiktaş Sarayı'nı yazlık saray olarak kullanmaya başlamalarına rağmen derya reisliğinden ve korsanlıktan yetişen denizciler arasında Barbaros'un etrafında olmak veya onunla özdeşleşen mekanı paylaşma isteğinin sönmediği anlaşılıyor. Çünkü, Beşiktaş'ta yerleşmeye devam ettikleri hatta bazılarının saraylar inşa ettirdiği görülüyor. Dolayısıyla onların da Beşiktaş'taki varlıklarını gösterişli binalarla sürdürmek istedikleri söylenebilir, ki böylelikle Barbaros Hayreddin Paşa'nın başlattığı geleneğe bağlandıkları açıktır. Zaten Barbaros'un oğlu Hasan Paşa¹⁰⁶ ve ailesi de maiyetiyle birlikte ölünceye kadar Barbaros'un konaklarında yaşamaya devam ettiğinden diğer reislerin Beşiktaş'tan kopmamaları anlaşılır bir tercihtir.

Barbaros'un konaklarından sonra onu takiben Beşiktaş'ta saray yaptıran bir diğer ünlü reis Murat Bey'dir.¹⁰⁷ 1609'un Ekim-Kasım ayları arasındaki ölümünden¹⁰⁸ sonra mirasçılarının takip ettiği alacak davası veya azatlı köleleri arasındaki nizalar sırasında dile getirilenler tam yerini belirtmemekle birlikte Murat Bey'in Beşiktaş'ta sarayı olduğunu gösteriyor.¹⁰⁹ Murat Reis'in seksen yaşını geçtikten sonra öldüğü dikkate alınırsa Barbaros'un yanında yetişen reislerden veya en azından onu tanıyanlardan olması gerekir. Hatta bunun da ötesinde, Murat Bey'in kızının Barbaros'un oğlu Hasan Paşa'nın eşi olduğu ve bu nedenle iki ünlü denizcinin aralarında sıhriyet bulunduğu anlaşılıyor. Çünkü, Murat Bey'in ölümünden sonra bir başka ünlü denizci olan Memi Reis'de kalan alacağının tahsil edildiğini bildiren bir hüccette "*merhum Kapudan Hasan Paşa'nın zevcesi fahrü'l-muhadderat Ayşe hatun ebint-i Murad Beg ve sulbü kızı Belkıs hanım nam hatunlar*"¹¹⁰ şeklinde zikredildiğinden Barbaros ailesi ile Murat Reis arasındaki sıhriyetten şüpheye mahal yoktur.¹¹¹

¹⁰⁵ Howard Crane, *The Garden of the Mosques*, s. 411-412. Metin Sözen, "Dolmabahçe Sarayı", *DİA*, c. 9, s. 503-507.

¹⁰⁶ Hasan Paşa hakkında bkz: Aldo Gallotta, "Hasan Paşa", *DİA*, c. 16, s. 334-335.

¹⁰⁷ Murat Bey hakkında bak: Mikail Acıpınar, "Gâzi Murad Reis: Hayatı, Son Seneleri ve Adına Yazılan Halk Şiirleri", 2. *Turgut Reis ve Türk Denizcilik Tarihi Uluslararası Sempozyumu (1-4 Kasım 2013)*, *Bildiriler C. I*, (Eds: Cihan Yemişçi vd.), Bodrum Belediyesi Yay., Bodrum 2015, ss.522-542.

¹⁰⁸ Murat Reis'in Ekim-Kasım 1609'da öldüğü bilgisini veren Mikail Acıpınar'ın tespitinin doğru olduğu anlaşılıyor (bkz; Aqm., s.525-526 ve 528) çünkü vefatından sonra miras işlemleri yapıldığı ve bunların 1610 Nisan-Mayıs aylarında da devam ettiği görülüyor: BŞS., 29, vrk. 89/a, b.2, (Evahir-i Safer 1019/14-23 Mayıs 1610). Defterin varak numaraları ters taraftan başlayarak verildiğinden belgenin devamı vrk. 88/b'de.

¹⁰⁹ BŞS., 29, vrk. 77/b, b. 1-2, (2 Safer 1019/26 Nisan 1610); aynı defter, vrk. 78/b, b.3, (Evail-i safer 1019/25 Nisan-4 Mayıs 1610); aynı defter, vrk. 79/a, b. 1(2 Safer 1019/26 Nisan 1610). Defterin varak numaraları ters taraftan verildiği için belgenin devamı vrk. 78/b'de.

¹¹⁰ BŞS., 29, vrk. 89/a, b. 2, (Evahir-i Safer 1019/14-23 Mayıs 1610). Defterin varak numaraları ters taraftan başlayarak verildiğinden belgenin devamı vrk. 88/b'de. Davaya konu bu paranın bir kısmını temin edebilmek için için Memi Reis'in oğlu Abdi Çelebi'nin Yoros'taki emlakini, bir başka ünlü denizci Cafer Paşa'ya sattığı anlaşılıyor: BŞS., 29, vrk. 78/a, b. 2.

¹¹¹ Barbaros'un oğlu Hasan Paşa'nın Turgut Reis'in kızıyla evli olduğu da belirtilir. Aldo Gallotta, Hasan Paşa'nın Turgut Reis'in kızıyla evli olduğu bilgisini rivayet kaydıyla zikreder. ("Hasan Paşa", *DİA*, c. 16, s. 334-335). İdris Bostan ise, bu bilgiyi verirken rivayet olduğunu belirtmez; ("Turgut Reis", *DİA*, c. 41, s. 417-418). Belirttiğim sicil kaydına göre, eğer Hasan Paşa iki kere evlenmediyse, eşinin Turgut Reis'in kızı olmadığı açıktır. Ancak, Barbaros'un aynı ismi taşıyan ve Cezayir'de ölen manevi oğlunun Turgut Reis'in damadı olabileceği ihtimalini de unutmamak gerekir. Rivayete göre aslında Turgut Reis'in Barbaros'un kızıyla evli olduğu da belirtilir; Seyyid Muradî Reis, *Age.*, s. 224.

Murat Reis'inki gibi yeri tespit edilemese de Beşiktaş'ta sarayı olan bir başka ünlü denizci Kıbrıs Beylerbeyliği de yapan Kaptan-ı Derya Cafer Paşa'dır. Evliya Çelebi Cafer Paşa'nın binalarını önce yalı diyerek vasıflandırdıktan sonra muhtemelen abartarak “iki yüz odalı azim saray” olduğunu belirtir.¹¹² Fakat Murat Reis ve Cafer Paşa'nın aksine, onlar gibi derya beyliğinden gelip Kaptan Paşa'lığa kadar yükselen ünlü Kılıç Ali'nin Beşiktaş'ta yaptırdığı sarayın yeri yaklaşık olarak tespit edilebiliyor. Çünkü, sarayı ve camisinin bulunduğu mevki “Kılıç Ali Paşa Sarayı Mahallesi” şeklinde anılıyordu.¹¹³ Sarayın ve mahallenin sahili Kılıç Ali İskelesi olarak isimlendiriliyor ve yaklaşık olarak şimdiki Çırağan Sarayı'nın Beşiktaş tarafında yer alıyordu. Kılıç Ali Paşa Camii olduğu iddia edilen günümüzdeki Asâriye Camii¹¹⁴ yamaçta yer aldığından mahalle ve caminin yukarıda bulunduğu, sarayın ise aşağıda sahilde yer aldığı tahmin edilebilir. Caminin yakınında bir de hamam olduğu belirtilir.¹¹⁵

Saray olduğu belirtilmese bile Memi Reis'in Sinan Paşa Mahallesi'nde, oğlu Abdi Çelebi'nin ise Yahya Efendi Mahallesi'nde evleri olduğundan onların da Beşiktaş'ta meskûn oldukları görülüyor.¹¹⁶

Sonuç

XVI. yüzyıl ortalarına kadar Osmanlı hanedanının İstanbul Boğazı'nın Rumeli yakasından daha ziyade Üsküdar ve Haliç kıyılarına rağbet ettiği bilindiğinden,¹¹⁷ mevcut verilere göre Barbaros'un saray veya konaklarını Beşiktaş sahilindeki saraylar geleneğinin başlangıcı olarak kabul etmek gerekiyor. Bundan dolayı Beşiktaş'ın ortaya çıkışında onun payının altı çizilmelidir. Diğer taraftan Beşiktaş'ın korsan üssüne dönüşmesini engellemek için Osmanlı hanedanının tanınmış mensupları ile devrin en tanınmış denizcisinin binalarının Beşiktaş sahilinde buluşması sıradan bir Boğaziçi köyünün hem şehirleşmesi hem de iktidar mümessili yerler arasına girmesini sağladı. Beşiktaş'ın kamusal merkezi de bu yarıştan doğdu. Sinan Paşa Külliyesi'nin bu konudaki belirleyiciliği tartışmasız olduğundan, hakkındaki olumsuz kanaate rağmen parlak bir kariyere sahip olan Rüstem Paşa'nın başarıları arasına Beşiktaş'ın şehirleşmesindeki hissesini de eklemek gereklidir.

Anlatılan sürecin bir başka önemli sonucu ise, Beşiktaş'ın Osmanlı başkentindeki iki saltanat merkezinden biri özelliğine kavuşması ve Topkapı Sarayı'nın bu konudaki rolü veya işlevine XVII. yüzyıl başlarından itibaren ortak olmasıdır. Ayrıca, XIX. yüzyıl ortasında Dolmabahçe Sarayı'nın yapımından sonra Topkapı Sarayı terk edildiğinde tek başına imparatorluğun saltanat merkezine dönüşmesi de belirtilen sürecin uzun dönemdeki bir başka önemli sonucudur. Başka bir ifadeyle, bu değişim Doğu Roma İmparatorluğu'ndan beri yaklaşık 1500 yıl boyunca Sarayburnu'yla özdeşleşen imparatorluklar merkezi özelliğinin XVII. yüzyıl başlarından itibaren Beşiktaş ile paylaşılmaya başladığını gösterir ve XIX. yüzyıl ortasından itibaren de tamamen Beşiktaş'a devredildiği anlamına

¹¹² Evliya Çelebi, *Seyahatname*, c. I, s. 221.

¹¹³ Örnek için; BŞS., 30, vrk. 36/b, b. 2.

¹¹⁴ Tahsin Öz, *İstanbul Camileri II*, TTK Yayınları, Ankara 1997(3. Basım), s. 41. Verilen bilgiye göre, caminin banisi Kılıç Ali Paşa'dır. Nevşehirli Damat İbrahim Paşa tarafından ihya edilmiş, son şeklini 1839'da II. Mahmut zamanında almış; Ayrıca bkz; Howard Crane, *The Garden of the Mosques*, s. 420 ve aynı sayfada gösterilen ilgili dipnotlar.

¹¹⁵ BŞS., 28, vrk. 22/b, b. 2. Howard Crane, *Age*, s. 420.

¹¹⁶ BŞS., 29, vrk. 78/a, b. 2. Bahsedilen Memi Reis'in aynı isimle bilinen meşhur Memi Paşa olup olmadığı kesin değildir. Çünkü aynı isimde başka denizciler de var.

¹¹⁷ Tülay Artan, “Eyüp’ün Bir Diğer Çehresi: Sayfiye ve Sahilsaraylar”, *Eyüp: Dün/Bugün (11-12 Aralık 1993 Sempozyum Bildirileri)*, Ed. Tülay Artan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1994, s. 106 vd.

gelir. Beşiktaş'ın bu vasfını Dolmabahçe Sarayı'nı takip eden Çırağan ve Yıldız Sarayları ile pekiştirerek imparatorluğun sonuna kadar koruduğu da unutulmamalıdır. Ne yazık ki, Beşiktaş'ın bu ayrıcalığını bugün fark etmek çok zordur. Çünkü silüetine ve arkasındaki yapı stokuna bakıldığında, birkaç monumental eser dışında söz konusu imtiyazlı kimlik ve emperyal geçmişle ilişki kurmak mümkün değildir. Kıyıda birkaç saray da görüntüye hakim gökdelenlerin ve diğer hacimli binaların baskısı altında kendilerini hissettirmekten veya ifade etmekten acizdir.

EK I: Barbaros Hayreddin Paşa'nın Vakfiyesi Hakkında Notlar

Barbaros Hayrettin Paşa'nın vakfiyesinde sorunlar olduğu için kaynak olarak kullanırken bazı çekinceleri göz önünde bulundurmak gerektiğini belirtmişim. Aşağıdaki açıklamalar bu sorunlara dikkat çekerken aynı zamanda vakfiyeyi hangi sınırlar çerçevesinde kullandığımı da gösteriyor.¹¹⁸

1-) Vakfiyesinde yazdığına göre, vakfın kuruluş işlemleri 12 Rebiü'l-evvel 941/21 Eylül 1534 tarihinde bir murafaa şeklinde Barbaros Hayreddin Paşa'nın huzurunda sonuçlanmıştır. Ancak, Barbaros Eylül 1534'te Tunus'ta olduğundan vakfiyenin o tarihte onun huzurunda onaylanması imkansızdır. Türbe ile Karagümrük ve Zeyrek'teki hamamlarının 1538 ile 1542 arasında yaptırılmış olması gerekir çünkü bu binaların Mimar Sinan tarafından inşa edildiği biliniyor. Mimar Sinan'ın Hassa Başmimar olarak tayini 1538¹¹⁹ ve türbenin inşa tarihi de 1542 olduğuna¹²⁰ göre 21 Eylül 1534'te düzenlenen bir vakfiyede mevcut olmalarına imkan yoktur. Barbaros'un vakfını 1538'deki Preveze Savaşı'ndaki büyük başarısıyla elde ettiği tartışılmaz prestijle birlikte İstanbul'da kendisine karşı gösterilen direncin hafiflemesinden sonra kurmuş olması daha uygun görünmektedir. Vakfiyenin 21 Eylül 1534 tarihini taşıması ise, o sene Kapudan Paşa olarak ilk seferine çıkmasından önce vakfını kurmak üzere vekalet vermesiyle ve işlemleri başlatmasıyla ilgili olabilir. *Şimdilik vakfın kesin kuruluşunun 1542'den sonra olduğunu söyleyebiliriz.* Ancak 21 Eylül 1534'ün Barbaros'un vakfının kuruluşuyla ilgili işlemlerin başlangıç tarihi olduğunu tahminen belirtmekten başka bir önerim bulunmuyor.

2-) Daha sonra Evail-i Rebiü'l-evvel 970/29 Ekim-7 Kasım 1562 tarihinde bazı eklerle birlikte tekrar değişiklik yapıldığı anlaşılıyor. Fakat sebebi tam olarak tespit edilemiyor.

3-) Ancak çelişki veya sorun sadece belirtilenlerle sınırlı değildir. 1562'den sonraki yıllarda da değişiklikler yapıldığı ve tarihinin vakfiyede belirtilmediği kesindir. Bu çıkarımın kanıtlarından biri Beşiktaş sahilindeki konakların yerini belirten cümlededir. Bu cümle "*mahruse-yi Galata'ya tabi' Kasaba-yı Beşiktaş*" şeklindedir. Ancak, Beşiktaş'ın Haslar Kazası'ndan ayrılarak Galata'ya bağlanması, bu makalede belirtildiği üzere 1580 yılından sonradır. Dolayısıyla vakfiyede 1580'den sonra bir değişiklik daha yapıldığı ve tarihinin eldeki nüshada olmadığını söyleyebiliriz. Bu çıkarımın önemli

¹¹⁸ Barbaros Hayreddin Paşa'nın sağlığında düzenlenmiş vakfiyesi, VGMA., no. 571, s. 183, sıra. 68'de bulunuyor. Ancak ölümünden iki yıl sonra düzenlenen ve Evail-i Zi'l-hicce 954/12-21 Ocak 1548 tarihli bir diğer vakfiyesi daha var. Bu vakfiyede Midilli adasındaki vakıfları da bulunuyor; BOA. EV.VKF., 6/47. Her iki vakfiyenin karşılaştırması ve vakıflarının işleyişi ile ilgili konuları kapsayan çalışma halen devam ediyor.

¹¹⁹ Gülru Necipoğlu, *The Age of Sinan*, s. 128; Selçuk Mülayim, "Sinan", *DİA*, c. 37, s. 224-227.

¹²⁰ Gülru Necipoğlu, *The Age of Sinan*, s. 416.

kanıtlarından biri de para değerleriyle ilgilidir. Vakfiyede guruş denilerek kastedilen Osmanlı altını ile akçe paritesi 120 akçe olarak belirtiliyor. Halbuki 1566'da bile bir Osmanlı altını 58-60 akçedir ve bir altının 120 akçeye ulaşması 1586 yılındadır.¹²¹ Dolayısıyla ilgili cümlenin vakfiyeye girmesi bu tarihten veya başka bir ifadeyle büyük tağşişten sonra olmalıdır. Belirtilen değişikliklerin tarihini daha kesin tahmin etmeyi sağlayan kanıt ise, vakfiyenin şahitleri arasında yer alıyor. Şahitler arasındaki “*Sadr-ı Rumeli-yi Esbak Sunullah Efendi*” denilmek suretiyle belirtilen kişinin Şeyhülislam Sunullah Efendi olduğunu kabul edersek -ki başka bir ihtimal bulunmuyor- yapıldığı halde belirtilmemiş olan değişiklik, Sunullah efendinin şeyhülislam tayin olmazdan önce Rumeli Kadıaskerliği'nden mazül bulunduğu 1595-1599 yılları arasında gerçekleşmiş demektir.¹²² Bu değişikliğin Osmanlı parasının devalüasyonuyla ilgisi olduğu ve güncel paritenin veya cari kurların vakfiyeye dercedilmesi amacıyla yapıldığını söyleyebiliriz.

4-) En son 25 Cemazie'l-evvel 1313/13 Kasım 1895 tarihinde ısdar olan bir ferman mucibince, önceki değişikliklerin sonuçlarını muhtevi bir nüshadan şu anda mevcut olan nüshanın istinsah edildiği anlaşılıyor. Belirtilen istinsahlar onaylı olmakla birlikte bugün mevcut olmayan orijinal nüshayla elimizdeki versiyonun aralarında farklılıkların bulunduğu kesindir.

5-) Belirtilenlerden başka vakfiyenin metninde ne gibi değişiklikler yapıldığını tam tespit etmek, doğal olarak mümkün değildir. Ancak bir örnek vermek mümkündür. Mesela, vakfiyenin metninde hiç zikredilmediği için Barbaros'un mescit yaptırmadığı ihtimali yüksekken, 1895'teki istinsahta medrese ile birlikte bir de mescitten bahsedilmektedir. Bu aşamada, mescidin Barbaros'un vefatından sonra inşa edildiğini mi söylemeliyiz? Emin olmamakla birlikte, mescidin muhtemelen XVII. yüzyıl ortaları ile XVIII. yüzyılın son çeyreği arasında vakfın mütevellileri tarafından inşa ettirilmiş olduğunu belirtmekten başka seçeneğimiz yok. Çünkü, medrese hakkında bilgi veren Evliya Çelebi mescitten hiç söz etmezken,¹²³ Ayvansarayî Hüseyin Efendi mescidin var olduğunu, ancak Barbaros tarafından inşa ettirildiğini yazıyor.¹²⁴ Fakat bu bilgiden emin değiliz. Eldeki mevcut nüshada mescidin inşasıyla ilgili bilgi olmadığını veya bu değişikliğin tarihi ve açıklamasının yazılmadığını ya da 1895'teki istinsahta da atlandığını kabul etmek gerekiyor.

¹²¹ Nezihi Aykut, “Osmanlı İmparatorluğu'nda XVII. Asır Ortalarına Kadar Yapılan Sikke Tashihleri”, *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul 1991, s. 348-349.

¹²² Mehmet İpşirli, “Sun'ullah Efendi”, *DİA*, c. 37, s. 530-532.

¹²³ *Seyahatname* c. I, s. 222.

¹²⁴ *Hadikatü'l-cevami*, c.II, s. 92.

Kaynaklar

I- Arşiv Belgeleri

Atatürk Kitaplığı

MC. 077 (Haslar kazası defteri).

İstanbul Müftülüğü Arşivi

Beşiktaş Şer'iyye Sicilleri: 1-5, 13-14, 26-31.

Yeniköy Şer'iyye Sicilleri: 1-15.

Osmanlı Arşivi

BOA. A.DVNS.MHM.d., 8, 39.

BOA. EV.VKF., 6/47.

BOA. KK., 132.

BOA.TSMA.E., 817/4

BOA. TT. 541.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

No. 571, s. 183, sıra. 68

No. 608/23, s. 222, sıra. 143.

No. 2113, s. 195, sıra. 33.

No. 2113, s. 268, sıra: 49.

No. 2148, sıra 8.

Yayınlanmış Şer'iyeye Sicilleri

İstanbul Kadı Sicilleri 34, Galata Mahkemesi 15, (Haz. Fuat Receb-Salih Kahrıman), İstanbul, İSAM, 2012.

İstanbul Kadı Sicilleri 40, Galata Mahkemesi 90, (Haz. Fuat Receb-Salih Kahrıman), İstanbul, İSAM, 2012.

II- Kitap ve Makaleler

- Acıpınar, Mikail, “Gâzi Murad Reis: Hayatı, Son Seneleri ve Adına Yazılan Halk Şiirleri”, 2. *Turgut Reis ve Türk Denizcilik Tarihi Uluslararası Sempozyumu (1-4 Kasım 2013)*, *Bildiriler C. I*, (Eds: Cihan Yemişçi vd.), Bodrum Belediyesi Yay., Bodrum 2015, ss. 522-542.
- Ahmed Refik, *Onuncu Asr-ı Hicride İstanbul Hayatı*, (Haz. Abdullah Uysal), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.
- Afyoncu, Erhan, “Rüstem Paşa”, *DİA*, c. 35, s. 288-290.
- Akbayar, Nuri, (ed.), *Dünden Bugüne Beşiktaş*, Beşiktaş Belediye Başkanlığı Yayını, İstanbul 1998.
- Anhagger, Robert - İnalçık, Halil, *Kanunname-yi Sultani ber Muceb-i Örf-i Osmani*, TTK Yayınları, Ankara 1956.
- Anonim Tevarih-i Al-i Osman - F. Giese neşri*, (Haz. Nihat Azamat), Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1992.
- Anonim Osmanlı Kroniği (1299-1512)*, (Haz. Necdet Öztürk), Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2000.
- Artan, Tülay, “Eyüp’ün Bir Diğer Çehresi: Sayfiye ve Sahilsaraylar”, *Eyüp: Dün/Bugün, 11-12 Aralık 1993 Sempozyum Bildirileri*, (Ed. Tülay Artan), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1994, ss. 106-114.
- Atçıl, Muhammet Zahit, *State and Government in the Mid-Sixteenth Century Ottoman Empire: The Grand Vizierates of Rüstem Pasha*, (Unpublished Phd Thesis, The University of Chicago), Chicago-Illinois 2015.
- Aykut, Nezih, “Osmanlı İmparatorluğu’nda XVII. Asır Ortalarına Kadar Yapılan Sikke Tashihleri”, *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu’na Armağan*, Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul 1991.
- Ayvansarayî Hüseyin Efendi, *Hadikatü’l-cevâmî*, c. 1-2, Matbaa-yı Amire, İstanbul 1281.
- Badem, Candan, “Amiral Adolphus Slade’in Osmanlı Donanmasındaki Hizmetleri ve Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Gözlemleri”, *Türkiyat Mecmuası*, 21 (2011), s. 115-140.
- Barkan, Ömer Lütfi, *XV ve XVI’ncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukuki ve Malî Esasları I-Kanunlar*, İstanbul 1943.
- Barkan, Ömer Lütfi, “Şehirlerin Teşekkül ve İnkişafı Bakımından Osmanlı İmparatorluğunda İmaret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyiş Tarzına Ait Araştırmalar”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, XXIII/1-2 (1963), ss. 239-296.
- Barkan, Ömer Lütfi -Ekrem Hakkı Ayverdi, *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri- 953 (1546) Tarihli*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1970.
- Barkan, Ömer Lütfi, “XV ve XVI’ncı Asırlarda Toprak İşçiliğinin Organizasyonu Şekilleri”, *Türkiye’de Toprak Meselesi, Toplu Eserler I*, Gözlem Yayınları, İstanbul 1980.
- Behiştî Ahmed Çelebi, *Tarih-i Behiştî*, c. II, (Haz. Fatma Kaytaç), TTK Yayınları, Ankara 2016.

- Bostan, İdris, “Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti’nin Kuruluşu (1534)”, *Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 38 (İstanbul 2003), ss. 61-77.
- Bostan, İdris, “Malta Kuşatmasından Tunus’un Fethine”, *Türk Denizcilik Tarihi*, c. 1, (Eds. İdris Bostan-Salih Özbaran), Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul 2009.
- Bostan, İdris, “Mezemorta Hüseyin Paşa ve 1701 Tarihli Bahriye Kanunnamesi”, *Türk Denizcilik Tarihi*, c. 1, (Eds. İdris Bostan-Salih Özbaran), Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul 2009.
- Bostan, İdris, “Kapudan Paşa”, *DİA*, c. 24, s. 354-355.
- Bostan, İdris, “Kemal Reis”, *DİA*, c. 25, s. 226-227.
- Bostan, İdris, “Turgut Reis”, *DİA*, c. 41, s. 417-418.
- Crane, Howard, *The Garden of the Mosques – Hafız Hüseyin al-Ayvansarayî’s Guide to the Muslim Monuments of Ottoman Istanbul*, Brill, Leiden-Boston-Köln 2000.
- de Tchihatchef, Pierre, *İstanbul ve Boğaziçi*, (Çev. Ali Berktaş), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000.
- Emecen, Feridun M., *XVI. Asırda Manisa Kazası*, TTK Yayınları, Ankara 1989.
- Emecen, Feridun, “Üsküdar’ın Azizi’nde Bir Osmanlı Sadriazamı Sultanzade Mehmet Paşa”, *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VIII, Bildiriler* c. II, (Eds. Coşkun Yılmaz-Cengiz Tomar-Uğur Demir), İstanbul 2015, s. 13-23.
- Evliya Çelebi, *Seyahatname*, c. I, (Haz: Robert Dankoff-Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı), Yapı ve Kredi Yayınları, İstanbul 2006.
- Faroqhi, Suraiya, “The Anatolian Town and its Place within the Administrative Structure of the Ottoman State (1500-1590)”, *Byzantinische Forschungen*, XVI (Amsterdam 1990), ss. 209-243.
- Gallotta, Aldo, “Hasan Paşa”, *DİA*, c. 16, s. 334-335.
- Gökyay, Orhan Şaik, “Deli Birader”, *DİA*, c. 9, s. 135-136.
- Gülersoy, Çelik, “Dolmabahçe Sarayı”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. 3, T.C. Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayını, İstanbul 1994, s. 89-91.
- Gürkan, Emrah Safa, *Ottoman Corsairs in the Western Mediterranean and Their Places in the Ottoman-Habsburg Rivalry, 1505-1535*, (Unpublished MA thesis, Bilkent University) Ankara 2006.
- Gürkan, Emrah Safa, “Batı Akdeniz’de Osmanlı Korsanlığı ve Gaza Meselesi”, *Kebikeç*, 33 (2012), Ankara 2012, ss. 173-204.
- Gürkan, Emrah Safa, *Sultanın Korsanları: Osmanlı Akdenizi’nde Gaza, Yağma ve Esaret, 1500-1700*, Kronik Kitap, İstanbul 2018.
- İnalçık, Halil, “Arab Camel Drivers in the Western Anatolia in the Fifteenth Century”, *Revue d’Histoire Maghrebine*, 10 (1983), ss. 256-270.
- İpşirli, Mehmet “Sun’ullah Efendi”, *DİA*, c. 37, s. 530-532.
- Katib Çelebi, *Deniz Savaşları Hakkında Büyüklere Armağan/Tuhfetü’l-Kibar fi Esfari’l-Bihar*, (Haz. Orhan Şaik Gökyay), Kocabalı Yayınevi, İstanbul 2007.

- Kubılay, Ayşe Yetişkin, *Maps of İstanbul/İstanbul Haritaları, 1422-1922*, Denizler Kitabevi, İstanbul 2010.
- Kuru, Selim Sırrı, *Unruly Acts of Desire -Life and Works of the Sixteenth Century Author Mehemmed Gazâlî, a.k.a. Deli Birader, and translation of his Book That Repels Sorrow and Removes Anxiety-A Translation with an Introduction and Annotations*, 2019.
- Kut (Alpay), Günay, “Gazali'nin Mekke'den İstanbul'a Yolladığı Mektup ve Ona yazılan Cevaplar”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 21 (1973-1974), ss.223-252.
- Lowry, Heath W., “From Trabzon to İstanbul: The Relationship between Süleyman the Lawgiver & his Foster Brother (Süt Karındaşı) Yahya Efendi”, *Osmanlı Araştırmaları*, X (İstanbul 1990), ss. 39-48.
- Lowry, Heath W., “Lingering Questions Regarding the Lineage, Life & Death of Barbaros Hayreddin Paşa”, *Frontiers of the Ottoman Imagination-Studies in Honour of Rhoads Murphey*, (Ed. Marios Hadjianastasis), Brill, Leiden-Boston 2015, ss. 185-211.
- Mülayım, Selçuk, “Sinan”, *DİA*, c. 37, s. 224-227.
- Necipoğlu, Gülru, *The Age of Sinan-Architectural Culture in the Ottoman Empire*, Reaktion Books, London 2005.
- Gündüz, Filiz, “Sinan Paşa Külliyesi”, *DİA*, c. 37, s. 232-234.
- Ocakaçan, Levent Kaya, “Cigalazade Yusuf Sinan Pasha (c. 1545-1606)” *Mediterranea - ricerche storiche*, n.34(Agosto 2015), pp. 325-340.
- Olivier, Antonie, *18. Yüzyılda Türkiye ve İstanbul*, (Haz. Aloda Kaplan), Kesit Yayınları, İstanbul 2007.
- Öz, Tahsiz, *İstanbul Camileri II*, TTK Yayınları, Ankara 1997(3. Basım).
- Özbaran, Salih, "Kapudan Pasha", *EİZ*, IV, s. 571-572.
- Pinardi, Nadia (et al.), “Measuring the Sea; Marsili's Oceanographic Cruise (1679-80) and the Roots of Oceanography”, *Journal of Physical Oceanography*, vol. 48 (April 2018), pp. 845-860.
- Piri Reis, *Kitab-ı Bahriye*, (Haz. Haydar Alpagut-Fevzi Kurtoğlu), TTK Yayınları, Ankara 2002 (2. Basım).
- Sai Mustafa Çelebi, *Yapılar Kitabı- Tezkiretü'l-Bünyan ve Tezkiretü'l-Ebniye*, (Haz. Hayati Develi), K Kitaplığı, İstanbul 2003.
- Selanikî Mustafa Efendi, *Selanikî Tarihi*, c. I, (Haz. Mehmet İpşirli), İstanbul 1989.
- Seyyid Murâdî, *Gazavât-i Hayreddîn Paşa (MS 2639 Universitätsbibliothek Istanbul) Kommentierte Edition mit Deutsche Zusammenfassung*, (ed. Mustafa Yıldız), Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades am Fachbereich Historisch-Philologische Wissenschaften de Georg-August-Universität zu Göttingen, Göttingen 1991.
- Seyyid Muradî Reis, *Barbaros Hayreddin Paşa'nın Hatıraları*, (Haz. Osman Erdem), Çamlıca, İstanbul 2015 (5. Basım).
- şahin, Haşim, “Yahya Efendi, Beşiktaşlı”, *DİA*, c. 43, ss. 243-244.
- Tevki Abdurrahman Paşa, *Osmanlı Devleti'nde Teşrifat ve Törenler-Tevki-i Abdurrahman Paşa Kanunnamesi*, (Haz. Sadık Müfid Bilge), Kitabevi, İstanbul 2011.
- Topçular Katibi Abdülkadir Efendi Tarihi*, c. I -II, (Haz. Ziya Yılmaz), TTK Yayınları, Ankara 2003.

- Turan, Şerafettin, “Barbaros Hayreddin Paşa”, *DİA*, c. 5, s. 65-67.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, TTK Yayınları, Ankara 1984 (İkinci baskı).
- Yerasimos, Stefan, “15. Yüzyıl Sonunda Haslar Kazası”, *18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam*, (Ed. Tülay Artan), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998, s. 82-102.
- Yıldız, Murat, “Mekan-Yapı Bağlamında Ayazma Mıntıkasının Tarihi Serüveni”, *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VII, 1352'den Bugüne Şehir*, (2-4 Kasım 2012), c. I, (Ed. Süleyman Faruk Göncüoğlu), Üsküdar Belediyesi, İstanbul 2012, ss. 155-165.
- Yılmaz, Fikret, *XVI. Yüzyılda Edremit Kazası*, (Ege Üniversitesi, Sosyal Bil. Enst., Basılmamış Doktora Tezi) İzmir 1995.
- Yılmaz, Fikret, “Boş Vaktiniz Var mı? Veya 16. Yüzyılda Şarap Eğlence ve Suç”, *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, sayı 1 (İstanbul 2005), ss. 11-49.